

Édes Anyanyelvünk

2019. SZEPTEMBER

41. ÉVF. 4. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Klinghammer István:
A magyarság a Kárpát-medencében

Lengyel Klára:
Az elemszilárdulás

Balázs Géza:
Thaly Kálmán rejtőzködő retorikája

H. Varga Márta:
Kivilágos-kivirradtig

**Tudományról, művészetről,
intuícióról, nyelvről
Géczi Jánost kérdezi
Birtalan Andrea**

**Tudás, megismerés, kíváncsiság
Kuna Ágnessel
Mészáros Márton beszélget**

**„Minden nagy közösségi kérdésben
vesztettünk”**

**Bodó Barna válaszol
Balázs Géza kérdéseire**

Blankó Miklós:
Olvasni jó! – kötelezőt is

**És: pontozó, keresztretjtvény,
nyelvi kérdések, pályázat**

Nádler Róbert:
A Máttyás-templom látképe
északkelet felől (1899)

É A

Új Magyartanítás

A Magyartanítás, az ötvenéves folyóirat ezen a néven már nem jelenik meg. Magyartanárok kérésére az Anyanyelvű Szövetség Új Magyartanítás címmel indít évente kétszer megjelenő folyóiratot. A folyóirat újdonsága, hogy számai egy magyartanítási témát járnak körül a tantárgypedagógia, irodalomtudomány, nyelvészet, kapcsolódó területek (színház, film, zene, képzőművészetek) nézőpontjából, valamint szakmai fórumot biztosítanak a magyartanároknak. Az Új Magyartanítás a tervek szerint áprilisban és novemberben jelenik meg. Az első szám vezértémája: Bánk bán-búvárlatok.

A 2019. évi összevont számot az Édes Anyanyelvünk előfizetői, az ASZ tagjai a novemberi számmal együtt kapják meg. A lap a későbbiek során elérhető lesz a világhálón is.

Torlódó cikkek. Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőségében sok értékes megrendelt és beküldött írás várja a megjelenést. Az újabban gyakori anyagtorlódás miatt szerzőink és olvasóink megértését és türelmét kérjük.

A szerkesztőség

Nádler Róbert (Pest, 1858. április 22. – Budapest, 1938. június 7.) iparművész, festő és pedagógus.

A középiskola után építésznek készült, előbb a müncheni, majd a bécsi műszaki főiskolán tanult, de idővel teljesen a festészet felé fordult. 1880-ban Ybl Miklós építészeti irodájában dolgozott, és részt vett a Királyi Vár és az Operaház tervezési munkálataiban.

1885-ben megnyerte a Budapest főváros által a városi látképekre kitűzött pályázaton az első díjat. Ekkor festette meg az 1885. évi országos kiállítás korzóját, a Bomba teret. Tagja lett Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képből Művészeti Bizottságnak (várost ábrázoló látképei ma a Kiscelli Múzeumban találhatók).

1904-ben megfestette a Szt. István Bazilika Szt. Cecíliát ábrázoló mellékolttárgyát (a bejáratnál közvetlenül jobbra található első oltár). 1889-ben a Mintarajziskola tanára, 1915-ben az Iparművészeti Főiskola vezetője lett. 1917-től 1929-ig a Műgyűjtemény az ornamentális rajz tanára. Az 1910-ben alakult Magyar Akvarell- és Pasztellfestők Egyesülete első elnökévé választotta. 1928-ban gyűjteményes kiállítása volt a Műcsarnokban.

TARTALOM

Klinghammer István:

A magyarság a Kárpát-medencében. 3

Lengyel Klára: Az elemszilárdulás. 4

Balázs Géza: Miért érdekes?

Thaly Kálmán rejtőzködő retorikája 5

H. Varga Márta: Kivilágos-kivirradtig 6

Kemény Gábor: Szép magyar vers.

Kiss Benedek: Nyelvemre levelet tépek. 7

Grétsy László: Maximál és maximalizál 8

Tudományról, művészetről, intuícioról, nyelvről.

Géczi János válaszol

Birtalan Andrea kérdéseire. 9

Tudás, megismerés, kíváncsiság.

Kuna Ágnessel Mészáros Márton beszélget ... 10

„Minden nagy közösségi kérdésben veszítettünk”.

Bodó Barna válaszol **Balázs Géza** kérdéseire ... 11

Kemény Gábor: Hogyan (ne) mondjuk? 12

Blankó Miklós: Szó szót követ.

Olvadni jó! – kötelezőt is 13

Blankó Miklós: A Facebook nyelvi illemtana 14

Ludányi Zsófia: Nem tervezem eldönteni. 15

Bincze Diána:

Négyszemközt a páros testrészekkel 15

Bácsi Enikő:

Házastársak kérései a 16–18. században 16

Balázs Géza: Hitet átható humor.

Holczer József könyve 17

Kemény Gábor: Zsilka Tibor: Poétikai kisszótár ... 18

Dóra Zoltán: Gyógyszertárnevek és helyesírásuk . 18

Hírek, tudósítások 19–21

Pontozó 22

Keresztretjtvény. 23

Új szavak, kifejezések (106.) 23

Minya Károly: www.manyszi.hu 24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben. Szakmai támogatók:

Magyar Nyelvtudományi Társaság,
MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottság,
Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Kiadja: az Anyanyelvű Szövetség

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség:

Balázs Géza balazs.geza@gmail.com,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Kovács Zsuzsanna (titkár)
kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Grétsy László, Heltainé

Nagy Erzsébet, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

A szerkesztőség csak a megrendelt írásokért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Az Anyanyelvű Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvű Szövetség,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alap,

a Magyar Művészeti
Akadémia

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

A magyarság a Kárpát-medencében

A Kárpátok iver egybeöleli a két magyar Alföldet és Erdély zárt medencéjét, ezzel kialakítja a Kárpát-medence együttesét. Ennek területe 300–350 ezer km², aszerint, hogy déli határát hol húzzuk meg. Kiterjedése nagyobb, mint a Brit-szigeteké, és nagyobb Itália félszigeténél. A Kárpát-medence és környéke mértani közép helyet foglal el Európa kontinensén. Olyan tájegyház, amely Európa néprajzi tájainak vonalában fekszik. Itt szomszédol a kontinensen megtelepedett három nagy nyelvcsalád, a germán, a román és a szláv a közbeszorult kisebbségekkel. E nyelv- és népcsaládok képviselői között egy mindegyikkel szemben idegen származású nép, a magyarság lakja Belső-Európa magterületét. A magyarság különleges szint jelent a Kárpát-medencében.

A terület központi nagy kamrájában a magyar állam alakult ki a 10. században, és megmaradt ott a mai napig. Határa olyan állandóságot mutatott ez idő alatt, mint egyetlen más államé sem ilyen hosszú ideig a kontinensen. Európában a Kárpátok ívén futó országhatárhoz hasonlít csak a Pireneusok hegyvidéke alkotott Spanyolország és Franciaország között. Tizenegy évszázad távlatában a magyar állam jelentette a Kárpát-medence határait. A Kárpát-medence területe a magyar államalapítás óta jó hétszáz éven keresztül egyetlen ország politikai szervezetébe tartozott, és csak az oszmán birodalom terjeszkedése során szakadt három részre, majd létezett megfizetve. A 19. század közepén a Kárpát-medence újra összetartozott nagy tájként, és egyetlen politikai testté egyesült. Az első világháború megrázkódásai szétrepesztették az államrendszert. 1920-ban öt részre szétdarabolták Európának ezt a tartós államterületét.

jön még valami nagy fordulat az emberiség történelmében: az erkölcs válik legfontosabb történelmi tényezővé, mert meg kell védeni a közös emberi értékeket és tulajdonságokat. Így lesz újból modern és létfontosságú az erkölcs és a nemzet. Úgy véli: fordult a kocka, az a hasznos, ami erkölcsös, és segít az identitásukat igénylő embereknek a nemzet és állama ott, ahol a piac kifogy a szusból.

John Naisbitt amerikai jövőkutató politológus megjósolta, hogy a világon lesz majd egy globális életstílus, és sok kulturális nacionalizmus, melyek kiegészítik egymást. Olyan tényezők, mint nyelv és kultúra, a hagyományok, a vallás, az irodalom és művészet ismételt fontossá válnak az életben, és az emberek ezekhez ismét mélyen kötődnek majd. A globalizáció kora egyben a személyiség újjászületésének kora is. Valószínű a családhoz és a nemzethez tartozás érzésének feléledése, a hagyományok újraélesztése, a nyelvi adhézió megerősödése. Az embereknek identitásukhoz nyelvi-kulturális alapon álló védelemre van szükségük, amit csak az állam nyújthat, mégpedig a nemzetállamok. Csak olyan közösség sikeres, amely képes megfelelő belső kohézió megeremtésére. Ebben segítenek bennünket értékörző hagyományaink. A hagyományt nem az egyes emberek, hanem a közösség hozza létre. Az élő hagyomány teljesebbé teszi az egyén életét, és összekapcsolja mindazokkal, akik ezt a hagyományt gyakorolják. A hagyomány fontos, de ugyanígy fontos a rend, a béke. Azt tapasztaljuk, hogy az emberek biztonság utáni vágya a mai élet fő forrása. Nemcsak anyagi, hanem eszmei vonatkozásban is. Nos, ebbe a 21. század eleji világképhez kell behelyezni életünket, céljainkat, feladatainkat.

Az ezer éve életképes Magyarország

Amikor II. Szilveszter pápa Szent Istvánnak királyi koronát küldött, akkor ezzel a koronázási aktsussal csatlakozott Magyarország Európához, mégpedig sajátos karakterrel, és a mai napig erőteljesen fennálló, büszkén vallott identitással. Az akkori, Európa határain kívülről érkező nép európai kerethez való csatlakozását jelentő Magyar Királyság az eredetétől igyekezett kapcsolatát fenntartani az európai eszme szellemét és folyamatosságát képviselő szellemi irányzatokkal.

Hazánk ezeréves történetéből két határozott törekvés emelhető ki: a sajátos identitás fenntartására, valamint a szoros odatartozáshoz való igyekezet. Bár nem volt könnyű megtartani sem az Európához való tartozását, sem pedig nemzeti identitását, azokat a mai napig megvédte. A Széchenyi grófok, Petőfi vagy Teleki Pál neve jelképezi a magyarsághoz való ragaszkodást. A szomszéd országokban milliónyi magyar számára saját identitásuk megőrzése a mai napig különös erőfeszítést igényel. Ezek után meggyőződésünk, hogy részben elhivatottságunkból, részben helyzetünkben adódóan mi magyarok jobban megértjük a nemzetköziség és a nemzeti identitás kapcsolatát. Az ezeréves történetünkben fakadó előzmények felkészültté teszik Magyarországot a globalizáció és az identitás viszonyának megértésére.

A világ a hálózat és az én felé tart

Tényként kezeljük, hogy az ezredforduló új világhelyzet alakult ki. A világ globális hálózatokba szerveződik. A gazdaság egyre inkább egy átfogó pénzügyi piachoz idomul, az új információk technológiái pedig egyre könnyebbé és gyorsabbá teszik a kapcsolatteremtést és a befolyásolást az egész világon – és mindezt a közhatalmak egyre kevésbé tartják ellenőrzésük alatt. Ez pedig arra készteti az embereket, hogy egyre inkább követeljék identitásukat. Francis Fukuyama amerikai filozófus, politikai közgazdász óriási vihart kavart könyvében 1992-ben már lezárta az emberi történelmet, tíz évvel később a Poszthumán jövőnk, a biotechnológiai forradalom következményei című könyvében azonban bevallotta,

Szókratész világa

A szavakban megnyilvánul az emberek közötti viszony. Az emberek közötti dialógusokban fontos szerepet játszanak az udvariassági aktusok is, amelyek a kulturált viselkedés társadalmilag elfogadott modelljét jelenítik meg. A beszélgetés mélysége paradox módon nem a beszédkésztségtől, hanem a meghallgatás készségétől függ. Sajnos, ezt gyakran elfelejtjük, és ennek következtében a dialógus csupán párhuzamos monológok benyomását kelti. Nyugtalanúságot okoz a nyelvhasználat egyre nagyobb méreteket öltő vulgarizálódása. Sokszor tapasztaljuk, hogy a kisebb szókultúrával rendelkező közéleti szereplők, a közösség bizalmának megszerzése érdekében, nyelvi viselkedésüket hozzáigazítják az utca szabadszavú nyelvhasználatához. Ebben a helyzetben nagyon fontos a tanítók nyelvi kultúrája. John Stuart Mill angol filozófus annak idején azt hirdette, hogy az ember előtt két választási lehetőség van: mintaként választhatja a „disznók világát” vagy „Szókratész világát”. A feladat megvédeni fiataljainkat attól, hogy elfogadják a disznók világát, és bevezetni őket a szellemi értékek, Szókratész világába. E világban követhetik azokat, akik méltók a köztisztelőre, elismerésre, akik példát mutatnak az emberi értékek megőrzésében, gazdagításában, a magyar nyelv- és kultúrközösség fenntartásában. Olyan tanárok kelljenek az elemi iskolától az egyetemig, akik nemcsak tantárgyuk oktatói, hanem növendékeik nevelői is – személyes példájuk révén. Erre utal Pázmány intelme: „Azt a tanítót bocsúli nagyra Isten, aki cselekszi, amit tanít, és mind nyelvét, mind pennáját szíve gyökerének téntájába mártván, úgy szól, amint szíve járása vagon.”

A magyar nyelv a nyelveknek abba a csoportjába tartozik, amelynek saját állammal rendelkező közösség képezi erős támaszát, amely számára ez a nyelv a nemzeti identitás és a legfőbb értékek hordozója.

Az 53. magyar nyelv hetén, egyúttal az Anyanyelvnapok Szövetségének közgyűlésén (Petőfi Irodalmi Múzeum, 2019. május 18.) tartott beszéd rövidített változata. (A szerk.)

Az elemszilárdulás

A szóalkotásmódoknak, azaz a szótári szavak nyelvtani alapú gyarapításának egyik ritka fajtája az elemszilárdulás. Ez valójában nem aktív, nem tudatos szóalkotási mód. Eelemszilárdulásnak nevezzük azt a nyelvi folyamatot, amelyben két vagy több szóelem egyetlen, immár tagolhatatlan szótári egységgé válik. A tagolhatatlanság oka az, hogy az elemszilárdulással létrejött szó jelentése, feladata és szófaja megváltozik; más, mint a kiinduló és tagolható szóalak jelentése, feladatköre. Pl.:

Azt *csókolom*, akit szeretek és

Csókolom, jöhetünk a bútorokért?

Az első mondat *csókol* szava főnévből képzett ige (*csók* + *-ol*), amelyen egyes szám első személyű, határozott ragozású igei személyrag látható. A mondat igéjének idejét, módját, számát és személyét a tartalomnak megfelelően megváltoztathatjuk: *azt csókoltad / csókoljuk / csókold / fogjátok csókolni* stb. A második mondat *csókolom* szava azonban nem cselekvést jelent. A *csókolom* ebben a környezetben köszönés, szófaja ennek megfelelően interakciós mondat szó. A szóelemek, azaz a főnévi tő, az igeképző és az igei személyrag láthatók ugyan a szóalakon, ámde nem választhatók le, és nem változtathatók, hiszen az interakciós mondat szóhoz nem kapcsolható sem idő, sem mód, sem a teljes cselekvő személyparadigma. (Nem köszönhetünk úgy senkinek, hogy **Csókoltátok volna!*)¹ Tovább fejtegetve: a *Csókolom!* köszönés bizalmas változatát az interakciós mondat szói csoportra jellemző rövidülés és becéző továbbképzés szóalkotásmódok segítségével hozzuk létre, vö. *Csókolom! → Csocsi; Köszönöm! → Kösz!*

Az elemszilárdulás mint nyelvtani terminus nem egészen pontos megnevezés. Nem minden elemszilárdulást nevezünk ugyanis elemszilárdulásnak. A négyfajta szóelem (tő, képző, jel, rag) mindegyike bonthatatlanul összetapadhat ugyan, de sem a pusztá tövek, sem a toldalékok tapadását nem tartjuk elemszilárdulásnak. Az összeforrt tőkapcsolatokat az összetett szavak között tartjuk számon, a szóalkotás neve ez esetben: szóösszetétel. Összetett szó tehát a *keljfeljancsi, kétoldalt, nemkülönben, négykézláb* stb. A toldalékok összetapadásából összetett képző, összetett toldalék jön létre, pl. *-hat/-het + -ó/-ő = -ható/-hető; járható, vehető*.

Az elemszilárdulás tehát olyan szóalkotásmód, melyben tőhöz toldalék tapad bonthatatlanul, pl. *nézz hátra* – az ige-

¹ Bocsánat, hogy a szerkesztő közbeszól: Követlenebb nyelvhasználatban többször is hallottam idősebb férfitanároktól, akiknek ifjú hölgyek *Csókolom*-mal köszöntek, ezt a tréfás választ: *Csókolnának!* Ez esetben a *csókol* ige eredeti szófaji jelentése tér vissza. (BG) – A szerző azonnali válasza: Hozzáteve, hogy a köszönési funkció meghagyásával alkalmi átmeneti igei-mondatszói szófajt hoztak létre. Mellékesen: az említett tanárok helyesen viselkedtek. (LK)

kötőben a *-ra* határozórag figyelhető meg; *állítólag nagy hőség lesz* – az *állítólag* módosítószóban tisztán látható az ige-tőhöz (*áll-*) kapcsolódó igeképző (*-ít*), a melléknévi ige-név képzője (*-ó*) és a záró határozórag (*-lag*). Mindezek láthatók, de már nem működő szóelemek.

Természetesen azt is el kell ismerni, hogy a szóösszetétel igen gyakran von maga után elemszilárdulást pusztán azért, mert toldalékos szóalakok kapcsolódnak össze egy önálló szóvá. Az *útonálló* összetett szó első tagjában az *-on* határozórag, a második tagban az *-ó* „foglalkozásnévképző” van jelen toldalékként, de a szótári szóból nem távolítható el, nem cserélhető egyik sem. Ez esetben a lexéma kétfajta szóalkotásmóddal: szóösszetétellel és elemszilárdulással jön létre. Az összetett szavak között sok olyan lexémát találunk, melyekben az elő- vagy utótag elemszilárdulásos szóalak, pl. *hullócsillag, egyoldalú, agyba-főbe, adjonisten, egy-szeregy*.

Az alapszófajok között a határozószói szófajcsoportban leggyakoribb az elemszilárdulással létrejött szótári szó, pl. *rövidesen, újra, utoljára, jelenleg, korán, nyomban, eléggé, nyakra-főre, hirtelen, örömet*. A tanárképzésben az elemszilárdulás megfigyeltetése hasznos lehet a szófajok megkülönböztetése terén. Az alapszófajok ismerete ugyanis általános iskolai követelmény. Ennek ellenére gyakori tanári hiba, hogy a határozószót összetévesztjük a toldalékos főnévvel vagy melléknévvvel. Ha valaki bizonytalan a határozói szerepben álló szó szófajának megítélésében, azt szoktam ajánlani, hogy próbálja leválasztani a toldaléknak tűnő szórészt, illetőleg átalakítani a mondatot úgy, hogy a toldalék (vagy a vélt toldalék) ne jelenjen meg. Ha a toldalék leválasztható, akkor a ragtalan szó szófaja mérvadó, pl. *Családotul mentem vendégségbe = A családdal együtt / a család és én mentünk vendégségbe. A család* főnévhez a *-stul* (itt *-ostul*) társhatározórag kapcsolódik, a mondatban tehát ragos főnevet látunk. *Remekül megoldotta a feladatot = Remek megoldás; az -ül módhatározórag leválasztható a remek melléknévről, a remekül szófaja tehát melléknév.*

Ha a kiszemelt toldalék nem választható le, mert a toldalék nélküli szó jelentése megváltozik, vagy nem is létezik toldalék nélkül az adott szó, akkor a határozói szerepű szavunk minden bizonnyal határozószó lesz, pl. *vaktában → *vakta; jó-val (nagyobb) ≠ jó-val (álmodik); csóstül ≠ cső + -stül*.

E két példából arra is következtethetünk, hogy az elemszilárdulás megfigyelése hasznos lehet az azonos alakú szavak szófajának megkülönböztetésében. Pl. az *egyszer* szó ’régen’ jelentésben elemszilárdulásos szóalak, a *-szor/-szer/-sör* határozóragot nem tagolhatjuk el az eredeti szótőtől. Pl. *Nekem is volt egyszer egy ilyen hintalovam; Egyszer volt, hol nem volt. ’Egyetlen alkalommal’* jelentésben azonban nincs szó elemszilárdulásról, hanem határozóragos számnév szerepel a mondatban: *Legalább egyszer/kétszer/hússzor érdemes fogvasztani belőle*.

Lengyel Klára

Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről

Lapunkat a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvápolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön fóliázott formában megkapják a megjelenés napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot. Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlán. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel kapcsolatos ügyekben az ASZ irodavezetője és az ÉA szerkesztőségi titkára illetékes: kovacs.zsuzsanna@anyanyelvapolo.hu. Cím: 1053 Bp., Károlyi u. 16.

Miért érdekes?

Thaly Kálmán rejtőzködő retorikája

Thaly Kálmánról leginkább azt tudják, hogy nemcsak gyűjtött, hanem hamisított is kuruc népdalokat. A hamisítás vádjá a halála után ragadt rá. Ám a „hamis” kuruc dalok ügye ennél bonyolultabb. Thaly valóban gyűjtött, azután átírt és ihletetten írt is kuruc dalokat. Ez utóbbiakat forrás-megjelöléssel is ellátta, de ezeken a helyeken később nem találták meg az eredetit. Thaly valószínűleg megtréfálta a filológusokat. Figyelmes olvasóit azonban rávezette a turpisságra. Kurucos tárgyú archaizáló verseit 1903-ban Kurucvilág címmel adta ki. Az előszóban így vall: „a kurucz versekkel [...] nagy szeretettel és legbehatóbban foglalkozva egészen beleéletem magamat a kurucz költészet szellemébe és modorába; a mire önkéntelenül is, mintegy ösztönszerűleg kedvet kaptam a nevezett korszak [...] egyes regényesebb vonatkozású mozzanatának költői alakú [...] feldolgozására”. Tegyük hozzá, hogy a 19. század végén még nem volt követelmény a pontos adatközlés: belefért az átdolgozás, javítás, átköltés is. Thaly tehát részben a kor szellemében és módszerével gyűjtött, átdolgozott és költött. Nem hamisak tehát a dalai. De rejtélyesek. Személyiségének egy darabját rejtette el bennük.

Kuruc dalpör

A történeteszek-irodalomtörténeteszek találó módon nevezték el Thaly verseit: áttulajdonított, régieskedő (Riedl Frigyes), magaalczázó (Borbély Margit) költemények. Az eljárás fordított plágium vagy kontraplágium (Riedl). R. Várkonyi Ágnes (1961) szerint: nem lopott szöveget, hanem alkotott másnak. Csehy Zoltán (2005) kosztümös (maszkos) identitást, sőt „arclopást” említ. A „kuruc dalpört” Tolnai Vilmos és Riedl Frigyes indította el Thaly halála (1909) után. Tolnainak feltűnt a „sűrített kurucság” (1913), Riedl (1918) föltárt egyezéseket Thaly kedvenc költői és az álkuruc versek között. Milyen filológiai, nyelvészeti, pszichológiai érvekkel igyekeztek vallatni a Thaly Kálmán-költeményeket? Egyetlen szövegen, az erősen bizonyítottan Thaly Kálmán szerzette Esztergom megvétele című versen mutatom be a Thaly szerzőségére utaló nyomokat.

Sebes víz a Garam, siet a Dunába, / Kurucok tábora éppen ott megszálla. (Folyóvizek kezdő motívuma saját versében is: Hol sárga partok közt a Rába suhogva omlik és karába dől a Marcalnak; Kurucvilág.)

Rákóczi tábornok út a Garam-torokban, / Perzsia-szönyegen pihen szép sátorban. / Perzsia-szönyegen, fényes tigrisbőrön... / Sátor előtt állnak palotások bővön. (Erőltetett rímek a műköltészet jellemzői: tigrisbőrön – bővön.)

Verik a rézdobot, fíjják a trombitát, / A sok nyalka kuruc üli a paripát. (Saját versében: Dobot veret, fuatja az trombitát, Bezerédi-ballada; valamint árulkodó, anakronisztikus jel a rézdob – ugyanis nem volt ilyen tárgy a kuruc korban.)

Rákóczi tábora torpan a síkságon: / Rákóczi sátora dombon áll magában. / Friss, kerek dombon áll tenapi nap olta: / Nemcsak az a sátor, a domb is csak azolta! (Thaly verseiben kedvelt jelző a kerek, s gyakran a kerek domb vagy halom szerkezet is: Kerek halmon áll Tuhutum sátra (Székely kürt); Egy kerek domb tetőjén kémlel, Órhalom volt ez a kerek domb (Kárpáti kürt).

Jó kuruc vitézek csak tegnap dombolták. / A földjét kezeken süvegben hordották. (A dombol költői kifejezés, a régi és népnyelvben nincs följegyezve, csak a tombol ’ugrándozik, hangoskodik’ ige alakváltozataként. Itt ’dombot emel’ jelentésben szerepel.)

Urunknak sátora magas helyen legyen. / Szép tábora fölött végig tekinthessen! / Aranyos zászlója lobogjon magasra! /

Messzéről mindenki mindjárt megláthassa! (Az erőltetett alliteráció – négy szó is m-mel kezdődik – a műköltészet jellemzője.)

Nagy Rákóczi jár az gyönyörű mezőben, / Rettenetes kardja villog a kezében. A rettenetes kard gyakori toposz, például Thaly kedvenc költőjénél, Arany Jánosnál: „Rettenetes bosszúálló kardja volt kezébe” (Zách Klára). A rettenetes kard másoknál: „s rettenetes kardját fogatig mártotta szügyébe” (Vörösmarty: Zalán futása), „Híremet nemcsak keresem pennámmal, Hanem rettenetes bajvivő szablyámmal” (Zrínyi Miklós).

Szóljatok álgyuim, szörnyen ropogjatok, / Dunának két partja rengjen alattatok! / Hejh! s megbődülének Rákóczi álgyui, / Hejh! S megrendülének Esztergom tornyai. (Elárulja magát azzal, hogy kedvenc szavait használja. A megbődül Thalyra jellemző egyéni szó, ráadásul teljes szerkezetben: megbődül az ágyú (álgyu). Saját verseiben: Megbődül néha a bőgő (Kárpáti kürt), Bődülnek ágyúink, Rábődült az ágyú (Kurucvilág).

Odafent az tokos csak elhívte magát. / Nem adja a várat, berdőt igen kajált. A tudatos archaizálás is Thaly jellemzője: tokos: labanc; berdőt kiált: az őrszem azt kiáltja: Állj! Ki vagy? (Halt! Wer da?); kajált: kiált.

Éjten-éjjel, mikor a lövés elhallgat: / Fényes tigrisbőrén Rákóczi nem nyughat. / Készíti híveit, híres vitézeit: / Fodor és Révay hajdú-ezereit. / Az palotás-ezret, az Esze Tamását, / Csajági Jánosét, Lócziét, sok másét. (A pontos nevek, felsorolások tudatos, sőt történész tudással bíró szerzőre utalnak.)

Éjten-éjjel egyszer az álgyu hármat szól: / Hát az a sok kuruc az várta csakúgy nyomul. / Tüzes garanáttul világos az éjjel, / Hajh! sok anya fia borul ott bé vérel! Thaly saját versében is megjelenő motívum: Sok ezren borultak ott önnön vérekben (Ocskai-ballada).

Hasad a szép hajnal, piros az hegyoldal... / Esztergom várába Rákóczi felnyargal. Thaly saját versében: Veres a zsidói hegyoldal (Kurucvilág).

Mikor Esztergomban örömet lőttének, / Ez versek kevésség azután költenek. / Ha kérde: ki írta? – egy igaz magyarfi, / Igaz örömeiben – elhagyja akarki. Feltűnő, ritka, ám Thaly által használt szó: magyarfi. Tréfás jelentésben előfordul egy régi, Thaly által kiadott költeményben, valamint saját versében: Igaz magyarfi vagyok én (Kurucvilág).

Egy másik, Thalynek tulajdonított kuruc vers (Dunántúl bujdosó kurucok éneke, 1710–1711) két sora összecseng Kisfaludy Károly Szülőföldem szép határa című versével: Hej be messzi estünk tőle!... / Ha ad lsten még oly órát / Hogy meglátjuk az Ság ormát, / Szülőföldünk szép határát? Kisfaludy-nál: Szülőföldem szép határa / Meglátlak-e valahára? / Hej tőled be távol estem (Kisfaludy Károly: Szülőföldem szép határa). Ráadásul még a kérdő modalitás is ugyanaz (a szám, személy nem): meglátjuk? Meglátlak-e?

Egy végső csavar

Thaly Kálmán tehát nem volt csaló, sem hamisító, amennyiben életművének folyamatába beleilleszkedik a kuruc költészet gyűjtése, utánzása, s ennek kapcsán belecsempészett néhány „új stílusú” kuruc verset a népköltészeti alkotások közé. Ám Benkő Krisztián (2005) és Csehy Zoltán (2005) úgy látják, hogy Thaly-nak komoly oka volt a bujdosásra, rejtőzködő retorikára. R. Várkonyi Ágnes (1961) Thaly-monográfiájában utal „erkölcsi életének eltévelyedésére”. Csehy úgy véli, hogy önmagában a kurucosság (katonáskodás, férfiaság, bajtársiaság) is árulkodó jel. A Bujdosó kuruc dalának 8. versszakában mintha Thaly saját ars poeticáját, sőt ars vivendijét rejtene el: Búske vagyok, megalázam magamat? / Lehajtsam a vasigába nyakamat? ... / Igaz, nemes, nyakas kuruc nem hajol, / Inkább elteng az ég alatt valahol.

Balázs Géza

Írásunkkal a II. Rákóczi Ferenc emlékéhez kapcsolódunk. (A szerk.)

Kivilágos-kivirradtig

A Jász-Nagykun-Szolnok megyében található Kisújszállás várost ma már sokan a Nagykunság kulturális fővárosaként is emlegetik, talán nem indokolatlanul: a település a gyógy- és élményfürdőzés mellett egész évben változatos, színes kulturális programokkal, rendezvényekkel, fesztiválokkal várja az érdeklődőket. 2009 óta minden év szeptember harmadik hétvégéjén rendezik meg a város legnagyobb gasztronómiai és családi programját, a *Kivilágos Kivirradtig Fesztivál*-t, amely – ha nem is tart (kora) reggeltől egészen *kivilágos-kivirradtig* (azaz egész éjjelen át másnap hajnalig) – nagyszabású, hosszú program. Ilyenkor a helyi és a környékbeli östermelők és kézművesek kínálják portékáikat az utcákon felállított standokon, a főzőverseny résztvevői helyi ételkülönlegességeket varázsolnak az asztalokra a lelkes kóstolóknak. A káposztás és bográcsos ételek, rizsből készült édességek és sütemények finom illata belengi az egész városközpontot. Ezenkívül néptáncos felvonulások, koncertek, sportprogramok, pálinkaverseny, gyermekműsorok és még számtalan érdekes, színes program várja az ide látogatókat.

Írásomnak nem a kiváló program reklámozása az elsődleges célja („jó bornak nem kell céger”), hanem egyrészt arra keresem a választ, (1) vajon miért éppen a *kivilágos-kivirradtig*-ot választották a helybeliek a gasztronómiai ingyencégeket felvonultató fesztivál címéül, másrészt arra, (2) vajon hogyan jött létre, és mit is jelent ez a szóösszetétel a magyarban.

Megítélésem szerint a címválasztás telitalálat, amely egyrészt Móricz Zsigmond 1926-ban megjelent híres regényének címére, másrészt a színvonalas rendezvénysorozat profiljára és időtartamára utal (tudniillik a program főleg szórakozással, mulatozással kapcsolatos, és reggeltől késő estéig tart). A Móriczra való utalás nem véletlen, hiszen Kisújszálláson köztudomású, hogy a sárospataki iskolában tanulási gondokkal küszködő Móricz – nagybátyjának, Pallagi Gyulának, a gimnázium akkori megbízott igazgatójának a támogatásával – 1896 decemberében Kisújszállásra került, és 1899-ben itt is érettségizett. Az írói életmű méltatói abban általában egyetértenek, hogy a fiatal Móricz szellemi fejlődésének egyik legfontosabb állomását töltötte ezen a helyen, itt szerzett tapasztalatai sorra visszaköszönnek későbbi műveiben. Közvetlenül a kisújszállási élményekből táplálkozik pl. a *Forr a bor* vagy a *Kerek Ferkó* című regénye, de más írásainak alakjaiban is felismerhetők a Nagykunság emberei és történetei (Úri muri, Esőleső társaság, Rokonok stb.).

Kisújszállás egyébként számtalan emléket őriz Móricz Zsigmondról, szobrokkal és emléktáblákkal tiszteleg a híres író előtt. Az iskola, az egykori református főgimnázium ma Móricz Zsigmond Református Kollégium, Gimnázium, Szakgimnázium, Általános Iskola és Óvoda névre hallgat. Ezen kívül az íróról utcát, nagybátyjáról teret neveztek el a városban. A Városháza épülete előtti téren Arany János szobrának szomszédságában találjuk Móricz szobrát is. A gimnázium közvetlen szomszédságában lévő volt igazgatói lakás falán elhelyezett

márvány emléktábla pedig Móricz szobájának állít emléket, amely annak idején igazi menedéket jelentett számára. Persze nemcsak a tárgyi emlékekben, hanem az iskola szellemiségében, mindennapi működésében is érezhetően, tapinthatóan jelen van a móriczi hagyományápolás.

A *Kivilágos kivirradtig* című regény az író megfogalmazásában „a nótás, dínom-dánomos magyar tönkremenés példázata kíván lenni”. Egy egész társadalmi osztálynak, a hanyatlóban lévő vidéki dzsentrinek a szétmálló életét, kilátástalan sorsát, italozásba fojtott szorongásait, kivilágos-kivirradtig tartó eszem-iszomjait, mulatozásait mutatja be ostorozó, de egyúttal megértő-elnéző módon. Mindezzel szemben az idén tizenegyedik alkalommal megrendezésre kerülő színvonalas rendezvénysorozat *kivilágos-kivirradtig* tartó felhőtlen szórakozást, jó mulatságot ígér, hogy még vonzóbbá, érdekesebbé tegye az utóbbi években nagyon dinamikus fejlődő, szemmel láthatóan gyors ütemben épülő-szépülő, hangulatos alföldi kisvárost a városlakók és az ide látogató vendégek örömeire.

Ami a kérdés nyelvi részét illeti: a *kivilágos-kivirradtig* töisméltéles szóösszetétel (figura etymologica), amelynek jelentése 'virradatig (hajnalig), amíg ismét világos nem lesz'. Az összetétel mindkét szóalakja (*világos* és *virradat*) azonos töre (a finnugor eredetű *vil-* ~ *vir-* töre) megy vissza, és kapcsolatban áll a *világ*, *vill-an* ~ *vill-og*, illetve a

vir-ág, *vir-ít* ~ *vir-ul* ~ *virrad* ~ *virrad-aszt* szavak alapszavával is. A *vil* ~ *vir* töváltakozás egyébként szóhasadás eredménye. A *virrad* ~ *virraszt* a *tő* eredetibb, 'világít, fénylik' jelentéséhez kapcsolódik. A 'világosság, fény', a 'világos szín' és a 'nappal keletkezése, hajnalhasadás' jelentéstani kapcsolatára utal még pl. a *dér* ~ *dereng*, *pír* ~ *pirkad* is. A *virrad* és a *virraszt* eredetileg a természetes, nappali fény megjelenésére, az ég és a természeti környezet megvilágosodására utalt. Az igék emberre vonatkozása (pl. *virrad* 'valahol ébred', *virraszt* 'ébred várja a hajnalt') analogikus fejlődés eredménye.

Hogy a *világos-kivirradtig* formából hogyan jött létre a *kivilágos-kivirradtig* alak, az a nyelvi változásokban gyakran kulcsszerepet játszó analogikus változással magyarázható. Analógiás hatásról akkor beszélünk, ha egy toldalék, egy szó vagy szó szerkezet egy másik toldalék, szó vagy szó szerkezet hatására megváltozik, ahhoz hasonlóvá válik. Az analógiás változások (a kiegyenlítődes, a kiterjesztés és a lineáris analógia) közül a szóalkotásban elsősorban az úgynevezett lineáris analógia játszik szerepet: a beszédben (a mondat- és a szövegalkotásban) gyakran egymás mellett vagy egymás közelében szereplő szavak kölcsönösen hatnak egymásra. A hasonító hatás érvényesülése figyelhető meg a következő példákban: *jőnek-mennek* > *jönnék-mennek* (a mai köznyelvi *jön* kiszorította a régi, szabályos *jő* alakot), *örökön-örökre* > *örökön-örökre*; *toldoz-foltoz* > *toldoz-foldoz*; *szedett-vett* > *szedett-vedett*; *második* – *másodlagos* > *első* – *elsődleges*; *pénz* – *pénzért* > *ingyen* – *ingyért* (D. Mátyai Mária példái). Ebbe a sorba illeszthető be a *világos-kivirradtig* > *kivilágos-kivirradtig* változás is.

H. Varga Márta

egykori kisúji diák, lokálpatrióta öregdiák

Helyreigazítás

Lapunk előző számának 3. és 12. oldalán a cirill betűs szavak, szövegrészek konvertálási hiba miatt olvashatatlanok váltak. Az online kiadásban (<http://anyanyelvapolo.hu/edes-anyanyelvunk/>) a hibát kijavítottuk. Az érintett szerzőktől és olvasóinktól elnézést kérünk. (A szerk.)

SZÉP MAGYAR VERS

Kiss Benedek: Nyelvemre levelet tépek

Az 1943-ban született Kiss Benedek a Kilencek költőcsoportjának tagjaként lépett az irodalmi élet színpadára. Pályakezdése és fiatalkori költészete sok hasonlóságot mutat a sorozatunk áprilisi cikkében tárgyalt Utassy Józsefével.

A költő szülőfaluja, Akasztó község mindössze tíz kilométerre fekszik Petőfi szülőhelyétől, Kiskőröstől. Ennek nem csupán jelképes szerepe van – jegyzi meg a Magyar Művészeti Akadémia honlapján is olvasható pályaképeben Vasy Géza –, „ugyanis ebben a környezetben elevenen élt Petőfi élete és műve, s elsősorban ezen keresztül a költészet tisztelete és szeretete”. Maga a költő is szükségesnek tartja kiemelni az Írószövetség honlapján található kis életrajzában: „Ott töltöttem gyerekkoromat, ifjúságom első felét, onnan valók meghatározó lét-élményeim, közöttük a legfontosabb: a sík vidék és a sík mondatok.”

A „sík mondatok” alkalmazásának, a kifejezésmód közvetlenségének jellegzetes példája az a vers, melyet ezúttal elemzésre választottam. Sík ez a kifejezésmód, de nem lapos; olyan, mint az alföldi táj, amelynek látszólagos egyhangúságában csak az veheti észre a változatoságot, akinek ez természetes életközeg, aki beleszületett, és itt érzi magát otthon.

Amikor Kiss Benedek a *Költők egymás közt* című antológiában első ízben publikálhatott verseiből egy csokorra valót, a bemutatás feladatát Juhász Ferenc vállalta: „Kiss Benedek indulatos, dacos, toporzékoló, jókedvre-vágyó, báronycsikókedvű, tavaszra vágyó, tavasz-sejtelmű költő.” A *csikó* motívuma a most tárgyalandó versben is feltűnik, mindjárt a második sorban: „zörgeti szép pár csikó a zablát”.

A vers négy egyaránt négysoros szakaszból és egy, az utolsó versszaktól különválasztott, de ahhoz szorosan kapcsolódó verssorból áll. A szöveget nem tagolják írásjelek, csupán a versszakok végére kerül oda a pont. Mindegyik versszak egy-egy kijelentő mondat, ezen belül minden verssor egy-egy kijelentő tagmondat. A sorok és a (tag)mondatok határa egybeesik. Mindez a versbeszédnek higgadt egyenletességet kölcsönöz, ami nem tévesztendő össze az egyhangúsággal. Olyan ez a mondatstruktúra, mint az alföldi táj, folytonosságát nem törik meg soráthajlások (enjambement-ok). Fokozza ezt a benyomásunkat, hogy a versszakok első és utolsó sora megegyezik. Ettől csak az utolsó, a negyedik versszak tér el, amelynek ismétlődő sora nem a negyedik, hanem az attól helyközzel különválasztott ötödik verssor, az is némiképp variálva: „Az vagyok én csak mi ezután jön” – „most az vagyok csak mi ezután jön”. Az egyenletességnek ez a megtörése erős nyomatékot ad az utolsó sornak. A vers olvasója arra számíthat, hogy a szakaszról sor itt is egybe fog esni az első sorral, ez azonban nem következik be: a szakasz vége mintegy függőben marad (ezt fejezi ki az egyedül itt alkalmazott gondolatjel is), és a harmóniát csak a késleltetett ötödik sor állítja helyre. Roman Jakobson egy tanulmányában „meghiúsult várakozás”-nak nevezi ezt a hatás-

keltő eszközt: a befogadó nem azt kapja, amire számíthat, és ez ki-zökkenti az olvasás rutinjából, felhívja a figyelmét arra, hogy itt valami fontos, a versben legfontosabb következik.

Ehhez a szerkezethez igazodik a rímelés is: a szakaszok két-két azonos sora önrímet alkot, ehhez csatlakozik a harmadik sor, míg a második sor nem rímel a többivel. A fentebb jelzett kizökkentés a rímelés terén is megnyilvánul: a negyedik versszakban nem a második, hanem a harmadik sor az, amelyik nem rímel, még jobban kiemelve ezzel a vers nagy ötletét, az áldozást: „nyelvemre sárgult levelet tépek / megáldozok az esti földön”.

Ezzel át is tértünk a vers másik fő erősségére, a nyelvi képekre. Ezek közül kettőt kell kiemelnünk: a „tereli tompa kolomp az estét” verssort és a negyedik versszak áldozás-metáforáját.

A „tereli tompa kolomp az estét” egyrészt a *t-t* alliterációval, másrészt az *omp* hangcsoport hangfestő hatásával érzékelteti a harangszót és a bealkonyuló táj hangulatát. Ezenfelül az, hogy a kolomp tereli az estét, nem pedig fordítva, szintén szóképek tekinthetők, mégpedig hipallagénak, azaz szerkezetkeveredésnek, a szintaktikai szerkezetet érintő logikai átrende-ződésnek. Ennek a stílusesszöknek a tankönyvi példája József Attila *Nyár* című verséből: „Ezüst derűvel ráz a nyír / egy szellőcskét és zeng az ég”, de idézhetjük szintén őtől ezt is a *Téli éjszakából*: „A kék, vas éjszakát már hozza hömpölyögve / lassúdad harangkondulás” (ez utóbbi tematikusan is előzménye lehet Kiss Benedek verssorának).

A vers kulcsmozzanata, legemlékezetesebb nyelvi képe az áldozás metaforája az utolsó szakaszban. A költő letép egy sárguló nyárvégi levelet, és azt nyelvére helyezi, megáldozva az esti földön. A jelenet koloritja Jean-François Millet barbizoni festő *Angelus* című festményét idézi. A szakrális és a profán mozzanatot egyesítő cselekmény, a magányos férfi saját maga által bemutatott áldozata egyúttal a jövőbe tekintésnek, a dacos optimizmusnak a jelképe: „most az vagyok csak mi ezután jön”.

Ehhez az optimizmushoz akkor nem csekély bátorság kellett. Az 1960-as évek végén (ezt kortárs-ként magam is tanúsíthatom) igen nehéz volt a pályakezdés. „A magyar irodalom egyik fénykora ez” – állapítja meg Vasy Géza is –, „amelyben némi korlátozással ugyan, de fokozatosan minden korábbi nemzedék és számos szemlélet nyilvánoságot kaphatott, s így alig maradt figyelem a publikációs hely a pályakezdők számára. Az évtized második felére több évjárat torlódott össze, s nem kis részben az 1968-as európai események, a diákmozgalmak hatására végre megmozdult a kulturális kormányzat.” Ekkor jelenhetett meg a *Költők egymás közt* című antológia is, amelyben Kiss Benedeknek ez a verse napvilágot látott. A versekhez csatlakozó önvallomásában a költő keserű hangot üt meg, az „eget posztókalapként fejünkbe ütő kilátástalanság”-ról, „tengelytöréses mindennapok”-ról és az ilyen körülmények között magára kényszerített „fogcsikorgató aszkézis”-ről szól. Ez az a nemzedék, amelynek tagjai – Nagy Lászlónak az *Elérhetetlen földet* bevezető szavait idézve – „A torkonvágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül”.

A történelem és az irodalom története azonban igazolta a költő optimizmusát. Aki fiatalon ezzel zárta versét: „most az vagyok csak mi ezután jön”, ma már gazdag életműre visszatekintő Kossuth-díjas alkotó. Az áldozat, az áldozás nem volt hiábavaló.

Kemény Gábor

Maximál és maximalizál

Lapunk olvasójától, Reményfy László erdőmérnök-től az évek folyamán többször is kaptunk nyelvi vonatkozású észrevételeket, amelyekben jobbára valamely szónak hibás vagy következetlen, pontatlan használatát tette szóvá. Több írását meg is jelentettük. Legutóbb egy kérdéssel fordult hozzánk. Idézek lapunk szerkesztőségéhez küldött leveléből: „A *maximál* – *maximalizál* kérdéssel kapcsolatban ezt találtam az e-nyelv.hu honlapon: Mi a különbség *maximál* és *maximalizál* között? Szótározva csak a *maximál* van, amelynek a jelentése: (hatóság) valaminek, különösen árnak legfelső határát megszabja. Véleményem szerint a *maximalizál* is ugyanezt jelenti, de nemcsak arra vonatkoztatva.”

A kapott válasz, amelyet készítője maga is „vélemény”-nek nevez, ebben a formájában csakugyan nem teljes, s ezért nem elegendő. A pontosításhoz induljunk ki azokból a definíciókból, amelyek rendelkezésünkre állnak. Kezdjük a *maximállal*!

A) <Hatóság> valaminek, különösen árnak legfelső határát megszabja (Magyar értelmező kéziszótár, mindkét kiadás)

B) Valamit megállapít, megszab, szabályoz úgy, hogy túl nem léphető legfelsőbb határát, legmagasabb mértékét meghatározza. ~ják az árakat, a híreket, a felhasználható napi fűtőanyagot (A magyar nyelv értelmező szótára)

C) 1. valamely értékskálán a legnagyobb értéket meghatározza; 2. valaminek (pl. teljesítménynek) legmagasabb fokát megcélolja, eléri (Tolcsvai Nagy Gábor: Idegen szavak szótára)

D) Felső határt, legmagasabb árat, mértéket, fokot stb. megállapít, megszab (Kislexikon, internet)

E) Legfelsőbb határt megállapít, legfelsőbb mértéket megszab, így szabályoz egy dolgot (Wikiszótár)

A *maximalizál* ige jelentését mindössze két szótárból tudom idézni.

**„Maximálták a medvék számát Romániában”
„maximalizálni kívánja a profitját”**

A) Valamely tevékenység, folyamat leghatékonyabb, legtermékenyebb változatát alakítja ki (Tolcsvai Nagy)

B) Maximálissá tesz (Wikiszótár)

Mivel a legutóbb idézett forrás a *maximális* melléknevet is érdeklődési körünkbe vonja, szükségesnek látszik ennek jelentését is idéznem legalább a két papíralapú értelmező szótárból, ezúttal hagyományos rövidítésükkel.

A) A lehető, megengedett legnagyobb, legtöbb. ~ ár, sebesség (ÉKsz.)

B) A lehető vagy elérhető legnagyobb, legtöbb; legmagasabb (fokú, mértékű, számú). ~ fordulatszám; ~ profit; ~ teljesítmény, veszteség; az anyagi és kulturális szükségletek ~ kielégítése; ~ an kihasznál valamit. || a. A megengedett, megszabott legnagyobb, legtöbb, legmagasabb (fokú, mennyiségű). ~ adag; ~ ár; a) valamilyen szempontból legmagasabb ár; b) valaminek hatóságilag megállapított ára; ~ terhelés (ÉrtSz.)

A bemutatott értelmezéseknek az összevetéséből az olvasható, illetve hámozható ki, hogy bár a *maximál* és a *maximalizál* ige csakugyan jelentheti ugyanazt is – ezt a következtetést sugallja Tolcsvai Nagy szótárának a *maximál*ra vonatkozó értelmezése, valamint azt a konklúziót szűrhetjük le a múlt századi értelmező szótárunknak a *maximális* melléknévre adott jelentései olvastán –, a két szó bizonyos esetekben inkább egymás ellentéte, mint szinonimája. A *maximál* legfőképpen, elsősorban azt jelenti, hogy valaki – az ÉKsz. jól megválasztott szavával <hatóság> – valamit megszab, szabályoz, meghatározza megengedett, tehát túl nem léphető legfelsőbb határát, legmagasabb mértékét, mennyiségét, fokát. A *maximalizál* fő jelentése ellenben: valamely tevékenységnek, teljesítménynek, fo-

lyamatnak elérhető leghatékonyabb, legtermékenyebb formáját, változatát alakítja ki, valósítja meg.

Az összegező értékelés előtt még azt is teendőmnek érzem, hogy a *maximál* és a *maximalizál* igeek említett fő jelentésére az értelmezésekben már előforduló kifejezéseken túl néhány példamondatot is idézzek. A *maximál* használatát jól érzékeltetik a következő példák. Mindegyik adatom valamilyen internetes portálról való.

„Maximálták a medvék számát Romániában.”

„Van lehetőség egy sztereó hifierősítő hangerejét gyerek miatt *maximalizálni* valamilyen készülék közbeiktatásával?”

„Maximálták a diákhitel kamatát: 9,5 százalékpont. – A diákhitel maximális kamata nem lehet magasabb 9,5 százaléknál – jelentette be Tállai András.”

„Maximálnák Romániában a földgáz árát... A román pénzügyminisztérium honlapjára feltöltött határozattervezet szerint 55 lejben korlátoznák 2021. június 30-ig egy megawattóra (MWh) belföldi földgázból származó energia árát.”

„Maximálták a boszorkányok repülési magasságát. – Seprűnyélen százötven méter a megengedett. – Aki nem tartja be Szváziföldön az afrikai légügyi hatóság rendeletét, az azt kockáztatja, hogy letartóztatják és pénzbírsággal sújtják.” (A rendelet azért született, hogy a repülőknél ne okozzanak gondot a légtérben levő eszközök, tárgyak. Az afrikai országban sokan komolyan hisznek a boszorkányok léteiben.)

És most néhány adat a *maximalizál* ige, illetve főleg a belőle képzett *maximalizálás* főnév használatára.

„Vegyük fel azt a matematikai modellt, amely az árrésből adódó hozamot *maximalizálja*.”

„Minden politikai szereplő a politikai hatalom *maximalizálására* tör.”

„Minden cég *maximalizálni* kívánja a profitját.”

„Ma elsősorban az árrés *maximalizálása* és a forgalom megtartása, illetve növelése a cél.”

A bizonytalan jelentésű példákat figyelmen kívül hagyva két olyan adatot is idézhetek, amelyben a *maximalizál* jelentése a *maximál*éval azonos.

„Az egyébként ingatag Rasmussen-kormány már akkor sem bánt kesztyűs kézzel az érkezőkkel. Emlékeztet, hogy a csak ékszertörvényként elhíresült rendelkezés keretében például *maximalizálta* a migránsok által szállítható készpénzt és egyéb értékeket.” (Ez nem internetes, hanem sajtónyelvi példa. A Magyar Idők 2018. szeptember 14-i számából való.)

„... ha a hangerőt *maximalizálja* a hatóság, akkor ezt, már elnézést, de b...tjuk.”

A példákból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szótárainkban olvasható jelentések többé-kevésbé jól tükrözik *maximál* és *maximalizál(ás)* szavaink használatát. A *maximál* 'át nem léphető, legfelső(bb) határt megszab' értelemben használatos, a *maximalizál* jelentése ellenben: 'valaminek elérhető leghatékonyabb, legkifizetődőbb formáját igyekszik elérni, megvalósítani', minden felső határ nélkül. Tehát a két szó között már jól érzékelhetően kialakult az a különbség, amelyre fentebb úgy utaltunk, hogy e szavak bizonyos helyzetekben inkább egymás ellentétei, mintsem szinonimái. A *maximalizál*ra idézett példák némelyike azonban azt is megmutatja, hogy ez az elkülönülés nem százszázalékos, mivel az utóbbi szó előfordul *maximál* értelemben is, ezenkívül akadnak olyan példák is, amelyeknek értelmezése bizonytalan, s én éppen ezért nem használtam fel őket. Nyelv művelőként természetesen annak örülnék igazán, ha a *maximál* és a *maximalizál* közti jelentésselkülönülés előbb-utóbb teljessé válna, egészében bekövetkezne, de hogy ez megvalósul-e valaha is, az ma még a jövő zenéje.

Tudományról, művészetről, intuícioról, nyelvről

Géczi János válaszol Birtalan Andrea kérdéseire

Író, költő, képzőművész, egyetemi oktató és biológus, megírta A rózsza kultúrtörténete című monográfiát, foglalkozik a neveléstudománnyal, főszerkesztője az Iskolakultúra nevű neveléstudományi folyóiratnak, szerkesztője a veszprémi SÉD kritikai folyóiratnak. Elsősorban mégis költő?

Olykor azt hiszem, a világ engem számon tartó apró része is annak tart. Szegeden végeztem a kutatásra orientálódó biológusként. Az egyetemen elsajátíthattam az olyan fajta megfontolásokat, amelyeket a természettudományos gondolkodás sajátosságainak lehet nevezni: a szabályrendszert, a szaknyelvet, az algoritmikus eljárásokat. Az irodalommal kamaszkoromtól foglalkoztam, az irodalomhoz szükséges sajátos, egyéni nyelv megteremtésének az igénye hamar kialakult. Viszonylag korai a felismerésem arról, hogy a magyar kultúrában a természettudományos szemlélet s az ahhoz illeszkedő nyelvhasználat soha nem volt meghatározó, ámbar a romantika, illetve a romantika hagyománya erre teremtett alkalmakat. Élt néhány fontos alkotó, Cholnoky Viktoról, Németh Lászlótól kezdve Lénárd Sándorig, Juhász Ferencig, akik beépítették irodalmi tevékenységükbe a valóság kortárs szemléletéhez szükséges természeti ismereteket, s ki-ki a mentalitása szerint az ahhoz tartozó nyelvezetet is használta. A nyelvünk radikalizmusa azonban nemigen talált követőkre. Léteznek kultúrák, amelyekben nem válik szét a művészi-irodalmi, a köznapi, a tudományos vagy éppen a vallási/szakraális gondolkodás, nem ébredt igény az eltérő tudásrendszerrel rendelkező személyiségdarabok éles megkülönböztetésére – ott jobban meg is értik az emberek egymást. Manapság, miként a modern biológia nyelvét beszélő tudóst, az írók és költők beszédét is számosan nem értik, nem szereztek egyikben sem jártasságot. Pedig régi a felismerés, hogy a tudományt művelő emberek nemegyszer művészekre jellemző intuícióval, a tényektől eloldott gondolkodási eljárásokkal jutnak jelentős tudományos eredményre, és azt hiszem, hogy a művészetek esetében is felsorakoztathatók azok az eredmények, amelyekben a tudományosnak vagy az ahhoz közel esőnek jut szerep. Jómagamat költőnek látom: a kétfajta világmegragadó gondolkodási módnak az egyik változatát inkább használom, elsősorban intuitív módon igyekszem megragadni a dolgokat, s csak a tárgy fókuszálása nyomán használom fel, hívom segítségül az általam jól-rosszul ismert és használt tudományokat.

Hankiss Elemér Az emberi kalandban írta azt, hogy az emberiség túlélése tulajdonképpen a civilizációnak köszönhető, és ezen belül kiemelte a mítoszokat, a vallásokat és a hiedelmeket. Hogyan látja ezt művelődéstörténeti szemmel, és hogyan alkotói szemmel?

Észre kell vennünk a kijelentésben ólálkodó emberközpontúságot, sőt az antropomorfizmust is. Az emberi fajok, amelyek közül mára már csak egy faj, a homo sapiens él, ugyanannak az evolúciós folyamatnak a terméke, mint amelynek eredményeként a Föld többi élőlénye létrejött. Kétségtelen, hogy a biológiai evolúciójához, ha nem is olyan régen, társult egy társadalmiasodás, amely hatalmas előnyt jelent számunkra – bár mára látjuk, mivel közös velük az életterünk, a többi faj kárára. A korai emberfajknál is a biológiánkra alapozva létrejön a mai értelemben vett család. Akkor, amikor a beszélt nyelv, azaz a szónyelv kialakul – nem is olyan régen, feltehetőleg ez nem lehet több, mint néhány százezer

éve (vannak, akik negyvenezerre teszik az időpontot) –, amikor már nem gesztusok révén szerveződnek a közösségek csoportjai, hanem a beszéd révén.

Milyen ennek a mítoszteremtési folyamatnak a része lenni alkotóként? Hiszen lényegében Ön is alkotja ezeket a mítoszokat.

Az ember életének a legjobb pillanatai azok, amikor teremtem, létrehozok valamit, szerencsés esetben valami originálisat. Tudni lehet akár egy fragmentumból is, hogy magyarul beszélek, a 21. században, férfiként, értelmiségiként. Van saját terepem, ahol képesnek mutakozom a működésre. A másik fontos sajátosság, azt hiszem, hogy az írásbeliséggel vagy orálitással kapcsolatos alkotónak gyorsan számon kell vetnie a nyelvhez való viszonyával. Az egyén

nyelve egész rendszerében képviseli azt a közösségi képzetvilágot, hiedelmeket stb., amin belül valamifajta mozgásteret képződik, amelyet a személy vagy tovább alakít, vagy csupán másol. Miközben oly elkötelezetten vállaljuk a tradíciókat, a kulturális hagyományunk útmutatása alapján a köznapi nyelvnek létezik néhány rétege, amelyekhez egyszerűen nem nyúlunk hozzá. Indulatszavainkról, káromkodásainkról tudjuk, hogy ezeket nem a nagyagyunk révén használjuk, hanem a mélyebb agyi tevékenységeknek a termékei. Arra szolgáltattak annak idején, eredetük arra utal, hogy a fajfenntartásnak, az egyedfenntartásnak a legfontosabb kifejezései legyenek. Miközben a nyelvünk jelentős részét adó, a magunktól távol tartandó egyéneket, csoportokat, nézeteket

megbélyező szavak az elit kultúrából néhány száz éve ki vannak tiltva. A magyar szavaknak magas százalékat a jelenlegi tradíció szerint az irodalomban nem használhatom!

A Concrete című könyve olyan képverseket tartalmaz, amelyek nagyon erős vizuális hatásúak.

Valamennyi magasabb rendű állat gondolkodik – mindegyiknek van képi gondolkodása. Ez sokkal ősbib, mint az ember fogalmi gondolkodása. Az a tapasztalat, amire egyébként a 70–80-as években a pszichológusok, orvosok is figyeltek, miszerint az emberekben a mentális, organikus státuszoktól függően keveredik a képi és a fogalmi gondolkodás, előhívta a neoavantgard figurák – a társadalmi jelenségekre érzékenyebben figyelő művészek – figyelmét. Vélhetőleg ezzel hozható összefüggésbe, hogy a korosztályom tagjai többnyire több műfajban tevékenykednek. Egyszerre csinálunk szociográfiát, drámát, hangjátékot, filmet, színházat, költészetet, akármit – az életünket.

Platón a Phaidroszban idézi Tamus, az egyiptomi király szavait, miszerint aki az írás művészetét megtanulja, az a feledés útjaira lép. Manapság mintha hasonló veszélyként éreznékén az internetet.

Amikor az európai kultúra választás elé kerül, és eldöntődik, hogy a hangokat betűkké transzponáló írást használják, akkor részben lemondunk a képek használatáról, lemondunk a zsidó írás-olvasási módról, a szöveg háttérének felfejtéséhez, megértéséhez szükséges memóriáról is. Manapság megfordult ez a folyamat. Sok újfajta kommunikációs eljárás megemelte a képek szerepét. Ez a saját kultúránk elejéhez való visszafordulásnak is látható, amely az elitista szövegalkotást rombolja. De a képelőállítás, illetve a kommunikáció újabb eljárásai sok mindenhez egy újfajta hozzáférést is biztosítanak, a világunkból olyan izgalmas részletek tárulnak elénk, amelyekről eddig tudásunk sem lehetett. Annak idején a könyvnyomtatásnál is megváltozott a világ és a világról keletkezett szövegek viszonya, a napisajtó megjelenése is hasonlóan zajlott le, a filmek megjelenése is újdonságot eredményezett. Az elektronikai cuccok esetében ugyanerről van szó. A közös tudásunk homogenizálódása és új aspektusainak érzékelése nem csak hátrányt okoz, de előnyt is jelent. Mutatja a kultúra evolúcióját. Ami az internetet illeti, én szeretem. Végre látszik, élvezem is az előnyt, hogy mily hatalmas az emberiség tudása (benne a fontos és a talmi). Idővel megtanulja majd az ember, hogy logikai eljárások révén kiválogassa az értékeset a szemétből.

A teljes interjú az E-nyelv Magazin folyóiratban (www.e-nyelvmagazin.hu) olvasható. (A szerk.)

Névjegy

Géczi János (1954) író és képzőművész, egyetemi oktató (élettudomány-történet, művelődéstörténet, neveléstörténet, szimbólumtörténet, antropológia).

Tudás, megismerés és kíváncsiság

Kuna Ágnessel Mészáros Márton beszélget

Kuna Ágnes nyelvész (ELTE, KGRE) tizenöt éve foglalkozik az orvosi nyelv múltjával és jelenével. Áprilisban jelent meg új könyve a gyógyításról és a meggyőzésről. Jelenleg a Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával az orvos-beteg konzultációk nyelvészeti elemzésével foglalkozik.

Miért kezd el valaki orvosi receptekkel foglalkozni?

Az orvosi nyelv történeti elemzését, közelebbről a betegségnevek alakulását Keszler Borbála és Máta Mária ösztönzésére kezdtem el vizsgálni. Egyetemi hallgatóként még nem láttam, hogy a modern kori orvoslást hogyan, milyen módszerrel közelíthetném meg. Az orvosi receptek kutatására is Keszler Borbála ösztönzött. A szövegtipológiai munkákban pedig Tolcsvai Nagy Gábor volt nagy segítségemre.

Az orvosi vény alakulása a kezdetektől napjainkig című tanulmányában következően szinonimaként használja a recept és a vény szavakat.

Itt elsősorban azzal foglalkoztam, hogy formailag hogyan változott a recept és vele szorosan összekapcsolódva a „forma-nyomtatvány”, a vény. A 19. század második felétől jellemző, hogy „fehér cetlire” írta fel az orvos a rendelvényét. A felírandó gyógyszereket úgynevezett vénygyűjteményekben adták ki. Azóta számos, törvényi rendelet által meghatározott nyomtatvány, forma jelent meg, amelyek lassan az „eRecepttel” valószínűleg feledésbe fognak merülni. Számomra mindig érdekes volt, hogy milyen formában jelennek meg a receptek, és milyen társadalmi, kulturális receptírási szokásokat tükröznek. Sajnos ezeknek a vényeknek az összegyűjtése igazán nehézkes. Bizonyos értelemben használható a vény és a recept rokon értelemben, de az utóbbinak kiterjedtebb és általánosabb a jelentése.

Milyen régről vannak gyógyítással kapcsolatos adatok?

Már a középkor előtti idősorból is. A 16–17. század az az időszak, amikor a magyar nyelvű orvoslás gyógyító könyvei, a receptgyűjtemények, orvosi könyvek, herbáriumok egyre nagyobb számban keletkeznek és fenn is maradnak. A magyar orvosláshoz kötődő íráskor nagy része kéziratként jött létre, azokat tovább másolták a későbbi századokban is. Sajnos, sok elveszett, többek között egy 16. századi, magas szakmai színvonalon álló, négyrészes sebészeti írás, amelyről csak korabeli művek utalásaiból tudunk. Nyomtatott írásból kevesebb látott napvilágot, ilyen például a jól ismert *Herbárium* (1578) Méliusz Juhász Pétertől vagy Pápai Páriz Ferenc *Pax corporisa* (1690), amely számos kiadást megélt. Ezek az orvosi íráskorok, habár mindennapi használat céljából íródtak, és sok érdekes babonás nézetet és eljárást tartalmazznak, mégis a magyar tudományírás fontos állomásait jelentik. Azonban a mai napig nem történt meg sem a kéziratok, sem a nyomtatványok egységes, szisztematikus átírása, feldolgozása. Annak érdekében, hogy ez másképp legyen, néhány lelkes kollégával és diákkal elkezdtük a magyar orvosi nyelvi korpusz 16–17. századi alkorpuszában munkálatait.

Hogyan zajlik a korai orvosi receptek elemzése?

A receptek valóságos kutatói aranybányák. A szókincsük (például betegségek, mértékegységek, eljárások), a tudásátadás, a cselekvés és a személyközi viszonyok nyelvi megalkotása, a fordítások kérdése mind-mind érdekes terület. Az átíráskor során rengeteg megoldandó rejtéllyel találkozunk.

Milyen változáson ment át az orvos és beteg közötti kommunikáció?

Ilyen a gyógyító és betegek közötti gyógyító kapcsolat és ezzel szorosan összefüggő gyógyító kommunikáció. Ezek a mai és a korai orvoslásban is nyomon követhetők, mellesleg nyelvi is kifejtettek. Számomra ezek mutatják azt, hogy a múlt és a jelen jóval szorosabban kapcsolódik egymáshoz, mint ahogy azt a kutatói perspektíva néha kezeli.

**A Domonkosi Ágnessel készített, a tetszikelés használatát vizsgáló tanulmányukban sikerült feloldaniuk a hol póriasnak, hol udvariasnak tartott tetszikelés el-
lentmondásos szerepét?**

Nem, de a feloldás nem is volt célunk. A gyakorlat azt mutatja, hogy a *tetszikelés* szemben megfigyelhető egy igazi, nagy ellenállás a reflexiók szintjén. A gyakorlat pedig azt mutatja, hogy van egy széles körű *tetszikelés*-használat, amelyet a beszélők igényelnek bizonyos szerepek, viszonyok nyelvi kidolgozásához, elszakadva a kor és a nem változójától (pl. udvariasság, kérés támogatása, ironikusság).

Megállítható-e az univerzális tegezési hullám?

Az „univerzális hullámokban” nem nagyon hiszek. Orvos és beteg viszonyában a tegezés egyáltalán nem jellemző sem a reflexiók (interjú, kérdőív), sem a nyelvi gyakorlat szintjén, kivéve, ha korábbi, baráti, közeli ismeretiségről van szó. Azt gondolnánk, hogy ez fenntartja az orvos és a beteg távolságát, erősíti az aszimmetriát. Több orvos visszajelzése azonban az, hogy a tegezés (ismerősséggel) könnyen hátráltatója lehet a hatékony orvos-beteg kommunikációnak, mivel olyan témák felé „kalandozhatnak”, ami nem a gyógyításhoz kapcsolódik. Ezáltal pedig elveszhetnek, elfelejtődhetnek fontos információk.

Milyen társadalmi haszna, esetleges alkalmazási területei vannak az ilyen kutatásoknak?

Suzanne Romainnek, a történeti szociolingvisztika úttörőjének szavaival élve: azok a nyelvi erők, amelyek ma működnek, a múltban is működtek, így a múlt jelenségei révén eljuthatunk a jelenhez, és fordítva: a jelenből kiindulva a múlt számos jellemzőjét is megérthetjük. Ez az orvosi nyelv esetében is így van. A kutatásaim azt mutatják például, hogy a gyógyító kapcsolat nyelvi kialakításának és a meggyőzésnek nagyon hasonló műveletei figyelhetők meg a 16–17. századi receptekben és a mai orvos-beteg konzultációkon. Számos érdekes hasonlóságot, elvet mutatnak be a *Nyelv, meggyőzés, gyógyítás* című, áprilisban megjelent könyvemben is.

Mennyire kedveli a csoportmunkát?

2009 óta dolgozom az ELTE-n kutatócsoportban (Stíluskutató csoport), majd 2016-tól a DiAGram műhelyben – mindkettő rendkívül inspiráló! Ezenkívül két nemzetközi kutatócsoportnak is tagja vagyok. Az egyik a gyógyítók konfliktusai, a másik az orvosilag nem magyarázható szimptomák és az interkulturális kommunikáció szerepével foglalkozik. Továbbá 2016-tól vezetem a Magyar Orvosi Nyelvi Kutatócsoportot, amelynek célja a modern kori orvos-beteg kommunikáció nyelvészeti összefogása és az orvosi nyelvi korpusz kialakítása (elsőként a történeti része).

És mik az Ön feladatai a közeljövőben?

Jelenleg modern kori orvos-beteg konzultációk nyelvészeti elemzésével foglalkozom. Erre a témára a Bolyai János kutatási ösztöndíjat is elnyertem. Továbbá a kutatócsoportunkkal az egészségügyi kommunikáció nyelvészeti elemzésén dolgozunk. Emellett a történeti orvosi nyelvi korpusz feladatai is folyamatosan jelen vannak az életemben. Várom azt a tudományos környezetet, amikor támogatást kapva, teljes gőzzel folytathatjuk ezt a munkát is.

Kép: Zácsfalvi Gyula

„Minden nagy közösségi kérdésben veszítettünk”

Bodó Barna válaszol Balázs Géza kérdéseire

Hogyan született meg 1945-ben Kolozsvárt a magyar és a román egyetem?

1945. május 28-án I. Mihály király és az akkori oktatási miniszter, Ștefan Voitec aláírásával rendelet jelent meg a kolozsvári magyar egyetem létrehozásáról. Ebben négy kar indítását engedélyezték: irodalom és bölcsélet, jog- és közgazdaság-tudomány, természettudomány és orvostudomány. Az utóbbi a kolozsvári román orvosok tiltakozása miatt átkerült Marosvásárhelyre. Az 1940–44 között megosztva Nagyszebenben és Temesvárt működő román egyetem visszatelepődése Kolozsvárra az 1945. évi 406-os királyi rendelet alapján valósult meg. Az egyetem neve 1945 decemberétől Bolyai Tudományegyetem. Az egyetemalapítás dátuma, a nemzetközi politika alakulása és a Bolyai megszületése között szoros a kapcsolat. 1947. február 10-én írták alá Párizsban a Romániával kötött békeszerződést, de már 1946. július 29-én nyilvánosságot kapott a szerződés szövege. Ebből kiderült, hogy Erdélyt azzal a feltétellel kapja meg Románia, ha biztosítja a demokratikus szabadságjogokat, beleértve a kisebbségi jogokat is. Idézni szokás Tătărescu román külügyminiszternek a párizsi béketárgyalás 1946. augusztus 11-i ülésén elhangzott mondatát: „Az együtt élő nemzetiségeknek teljes egyenjogúságot adunk, mégpedig nem külső nyomásra, hanem saját kezdeményezésünkéből.”

Hogyan egyesítették 1959-ben a két egyetemet?

A szentéletű püspök, Márton Áron, 1946 elején azt írta Csögör Lajosnak, a Bolyai akkori rektorának: „Csögör kérem, maga tényleg azt hiszi, hogy az önálló magyar egyetem sokáig megmarad? Magukat megszédítette az a négy év, amelyet Észak-Erdélyben éltek, s ezért nem látnak elég tisztán. Hogy mit várhatunk a jövőtől, azt csak mi tudjuk, akik Dél-Erdélyben élünk.” A Bolyai fennállásának tizedik évfordulójára ünnepi kötet jelent meg, az akkori rektor, Bánya László előszavával. Ebben Bánya utalt arra, hogy a Babeș és a Bolyai Egyetem közötti szoros együttműködés „nagy eredmény, de ugyanakkor kiindulópont is a termékeny együttműködés új, fejlettebb szakasza felé.” Az ünnepi hangulatban ki gondolt arra, amit ő tudhatott, hogy ez a két egyetem egyesítését jelenti. A Bolyai Egyetem fennállásának utolsó másfél éve – 1958 és az 1959-es iskolakezdés között – csupa retorzió és zaklatás. A magyar forradalom eszmeiségével azonosuló fiatal tanszemélyzeti tagokat és egyetemi hallgatókat ez időben letartóztatták, elítélésükhöz ürügyeket találtak ki. Lakó Elemért és Varró Jánost 1958 augusztusában tartóztatták le, Páll Lajost és Péterffy Irént pedig 1959 februárjában, ekkor ítélték el őket 6–16 év közötti börtönbüntetésre. Ebben a rendkívül feszült légkörben jelentették ki pártkörökben, hogy hiba volt létrehozni a magyar egyetemet. A Bolyai prorektora bejelentette, hogy kéri a felső vezetéstől, hogy a magyar diákság kívánságára egyesítsék a két egyetemet. Egyik tömeggyűlés a másikat követte. A későbbi diktátor pártvezér, Nicolae Ceaușescu és az ifjúsági kommunista diákmozgalom akkori vezetője, Ion Iliescu napokig a városban voltak. 1959. április 20–21–23. között ülésezett az RMP Központi Bizottsága, amely kimondta a végítéletet: a két egyetem egyesítéséből létrejövő új intézmény elnevezése Babeș-Bolyai Állami Egyetem lesz. Az összevont egyetemen 43 diszciplinát adtak elő magyarul, míg a román nyelvű kurzusok száma 132 volt. Ugyanakkor a lényeg: a tör-

vényrendelettel létrehozott két egyetemet párthatározattal egyesítették – ami jogállamban nonszensz. Jogi értelemben a Bolyai Egyetem ma is él. Persze, Romániában és a többi kommunista országban a jogállamiság szempontja nem játszott szerepet. 1959-ben megszüntették a Bolyai Egyetemet. Csendes Zoltán rektorhelyettes, Szabédi László költő, filológus és Molnár Miklós közgazdász az egyesítés miatt önként vetettek véget életüknek.

Mikor és hogyan kezdődött a küzdelem az önálló magyar egyetemért?

A '89-es fordulat után minden jel arra mutatott, hogy megszűnnek az erdélyi magyar kisebbséget a kommunista időkben ért atrocitások, a magyarság újrateremtheti a diktatúra idején felszámolt intézményeit. A visszaalakítandó intézmények között első helyen szerepelt az állami magyar egyetem. Az 1990-ben megalakult Bolyai Társaság a Bolyai Tudományegyetem újjáalakításának civil háttere lett. A Bolyai Tudományegyetem visszaállításának követelését 1990. július 27-ig 178 ezren írták alá. Annnyit sikerült elérni, hogy a Babeș-Bolyai Tudományegyetemen, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyászati Egyetemen és a Színművészeti Egyetemen vannak magyar nyelvű képzési szakok, ezeket a román szakos magyar változatával *tanulmányi vonalnak* nevezik. Az 1997-es tanügyi törvény azonban nem engedélyezte a magyar egyetem létrehozását. A politikai válság elkerüléseért az utolsó percben Radu Vasile miniszterelnök nyilvánosságra hozta a magyar–német, Petőfi–Schiller elnevezésű, multikulturális egyetem létrehozására vonatkozó 1998/687-es kormányhatározatot. Az önálló, állami, magyar–német nyelvű Petőfi–Schiller egyetem nem jött létre, táblabírósági

Kép: BG

döntés következtében, miszerint kormányhatározattal egyetemet nem lehet létrehozni. Lépni kellett. 2000. január 13-án az erdélyi magyar történelmi egyházak döntöttek a Sapientia Alapítvány létrehozásáról, amelynek célja és feladata a Romániai Alapítványi Magánegyetem szervezése és kiépítése volt. A magyar országgyűlés a 2000. évre szóló költségvetésben 2 milliárd forint támogatást hagyott jóvá az erdélyi egyházi háttérű magánegyetem felállításához és évi működtetéséhez. A Sapientia Alapítvány kuratóriuma elfogadta, hogy az indítandó egyetemen az oktatás négy helyszínen (Csíkszereda, Kolozsvár, Marosvásárhely és Nagyvárad) folyik. Közben a Bolyai Kezdeményező Bizottság (alelnökei Hantz Péter és Kovács Lehel István, elnöke 2004-től jómagam voltam) folytatta a harcot, míg a 2006 tavaszi táblakezdeményezés miatt (amikor több karon a román táblák mellé magyarokat is kihelyeztek Hantz Péterék) a két fiatal oktatót kirúgták az egyetemről, engem meg eltanácsoltak.

A mostani események Marosvásárhelyen (az orvosi és gyógyászati egyetem magyar tagozatának megszüntetése) mennyiben hasonlítanak erre a folyamatra, s van-e a kettő között kapcsolat?

Marosvásárhelyen a 2000-es évek harca az 1959/60-as kolozsvárihoz hasonlítható. 1959-ben vált román többségűvé Kolozsvár, ez Vásárhelyen 2000 körül következett be. A folyamat vésszen emlékeztet a Bolyai felszámolására.

Személyesen hogyan élted meg ezt?

Ha most keresnének meg kollégák a 2004-es javaslatlalt, hogy jogainkért álljunk ki, folytassunk módszeres harcot, vállalnám. Az a baj, hogy a romániai magyarság, beleértve a politikai elitet is, az egyetem-harcba belefáradt. A Sapientia és a Partium egyetemek jól működnek, a romániai állami magyar univerzitás hiányát némileg pótolják. Ma a kérdés sokkal inkább jogi – amennyiben a magyar állam a jövőben is vállalja a finanszírozást. Ugyanis egy 1,3 milliós közösség nem fogadhatja el, hogy nincs állami alapokból finanszírozott saját egyeteme, ez másodrendű állampolgárokká minősít minket. És az sem mellékes, hogy 100 éves viszonylatban minden nagy közösségi kérdésben veszítettünk, a román állam semmilyen ígéretét nem tartotta be, illetve ha kaptunk valamit, azt később visszavették.

Az interjú teljes változata az e-NYÉK (www.mnyknt.hu) folyóiratban olvasható. (A szerk.)

Névjegy

Bodó Barna (1948) egyetemi tanár, politológus, író.

Hogyan (ne) mondjuk?

Az idegen nevek kiejtése és toldalékolása állandó bizonytalanság és viták forrása. Ennek azonban megvan az a jó oldala, hogy jelzi, a művelt közönség igényt tart arra, hogy az idegen neveket (legalábbis a nagy európai nemzetekéit) lehetőleg pontosan, az eredetit legalább nagyjából követve használja. Nem mindenütt van ez így: az egyik komolyzenei tévécsatornán rendszeresen hallok például Mozart nevét „mozár”-nak ejteni. Ez is hagyomány, de nem a mienk. Az alábbiakban külön foglalkozom a francia nevek kiejtésével és egy angliai helységnév melléknévi származékának kiejtésével (ez utóbbi egyszerre vet fel kiejtési, helyesírási és alaktani kérdéseket).

„Övörnyi” dialektusban

Nézem a tévét (én egyelőre még nézem), és folyamatosan bosszankodom az idegen nevek, különösen a francia nevek rossz kiejtése miatt. A kirívóbb eseteket fel is szoktam jegyezni, de csak nagy ritkán írom meg. Most azonban összegyűlt annyi (és olyan durva) példa, hogy nem hagyhatom őket szó nélkül.

Kezdjük a sportriporterekkel! Talán ők hibáznak a legtöbbet, de van mentségük, mert gyakran egészen ismeretlen nevekkel találkoznak, és kapásból kell döntenüik azok kiejtéséről. Például egy francia atlétanőnek ez a családneve: Daune. Ezt az egyik sportcsatorna két riportere együttes erővel sem tudta helyesen kiejteni. Pár percen belül ezekkel a változatokkal próbálkoztak: „dini” – „döné” – „düné”. Csak éppen a francia nyelv kiejtési szabályaiból automatikusan következő „doné” nem jött a nyelvükre. Egy másik, valóban nem könnyű esetben egy francia sifutót így hívnak: Hugue. Mit tegyen szegény sportközvetítő? Ezt a kiejtést választja: „ügü”, és ennél marad a továbbiakban is. Azt tehát tudja, hogy a francia *u* = „ü”. Csak hogy nem mindig! A második *u* ebben a névben csupán azt jelzi, hogy a *g*-t nem „zs”-nek kell ejteni (mint ha így lenne írva: Hüge), hanem megmarad „g”-nek: „üg”, esetleg „űg”. Nem az a baj, hogy mindezt nem tudja, hanem hogy nem tudja, hogy nem tudja, és esze ágában sincs utánanézni. Pedig elcsúszni nem csak a sípályán lehet...

Következő példám zeneiek lesznek, mert a sporton kívül a komolyzenét is nagyon szeretem. A tipikus hiba, és ezt már unalmas is szóvá tenni, hogy egyik kedvencemnek, a későromantikus zeneszerzőnek a nevét így mondják ki: „szenszan”, holott a Saint-Saëns név végén ejteni kell az *s*-et, mégpedig „sz”-nek: „szenszansz”. Erre bizony nincs szabály, egyenként kell megtanulni. Például a kortárs Thomas nevében nem hangzik az *s*: „toma”, a végén rövid „á”-val. Nem is hoznám szóba ezt a dolgot, ha nem éppen egy zenekritikustól (!) hallottam volna a minap a Bartók rádióban a „szenszan” ejtést. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a név kimondását befolyásolhatja a *sens* ’nélkül’ előljárószo téves analógiája; ezt ugyanis csakugyan „szan”-nak kell ejteni.)

A „világcsúcs” – na jó, legyünk szerényebbek, a magyar csúcs – ebben a műfajban az volt, amikor ugyanennek a rádióknak a műsorvezetője Canteloube művének, az Auvergne-i daloknak a címét ekképpen mondta ki: „Övörnyi” *dalok*. Az *ö* hangot tipikusan franciásnak érezte, és – szinte találmomra – ehhez folyamodott tanácsatlanságában. Holott a közép-franciaországi Auvergne tartomány nevének szabályos kiejtése: „overny”, vagyis az onnan származó dalok is „overnyiek”. Ez azért csúcs, mert az egyébként szépen beszélő, rokonszenves fiatal rádiós a francia névnek egyik magánhangzóját sem találta el.

Végül pedig hadd osszam meg a nyájas olvasóval azt a meghökkenésemet, hogy egy történelmi ismeretterjesztő

tévécsatorna egyik műsorának magyar szövegében ilyen francia városneveket hallottam: „ramsz”, „amian”, „rüen”. Magyar szöveggörnyezetben Reims, Amiens és Rouen nevét így kell kimondani: „rejmsz”, „amien”, „ruan”. Meg lehet nézni Magyar Tamás kiejtési szótárában.

Ezeknek a tévéműsoroknak a kísérőszövegét idegen nyelvből (többnyire angolból) fordítják magyarra. A kérdés csak az, hogy ez a fordítás az eredeti hangfelvételtől készül-e, s ennek folytán torzulnak el a nevek (nem titok, hogy az angol és különösen az amerikai angol kiejtés sokszor köszönő viszonyban sincs az európai nyelvek kiejtésével), vagy a fordítók megkapják írásban is a lefordítandó szöveget. De szinte mindegy is. Akár így történik, akár úgy, a következmény ugyanaz: ismeretterjesztés helyett a tudatlanság terjesztése.

Salisbury(i) mesék

Egy hetilapunk hosszabb írásban foglalkozott a „Salisbury-afférral”, vagyis a feltehetően orosz ügynökök által a dél-angliai városban elkövetett mérgezésekkel. Ebben a cikkben természetesen csak magyar nyelvhelyességi, helyesírási szempontból érintjük az ügyet.

Az újságcikknek ez volt a címe: Salisbury mesék, ami kétségtelenül Chaucer klasszikus művére, a Canterbury mesékre utal. Ez utóbbi címben – hagyománytiszteltből – megtartjuk a melléknévi jelző *-i* képző nélküli alakját, noha a végén ezt is *i*-vel kellene írni, mint minden egyéb esetben a *canterburyi* melléknévet (pl. *canterburyi érsek*). Canterbury és Salisbury nevében a szóvégi „i” hangot ípszilon jelöli, ezért utána még egyszer ki kell tenni az *i*-t, ezúttal mint képzőt: *canterburyi*, *salisburyi*, azaz Canterburyből, Salisburyból való, onnan származó, ott történő’.

A jobb sorsra érdemes szerző a *salisbury(i)* melléknévet összesen négy ízben használja, háromszor *salisbury*, egyszer *salisburyi* alakban: *salisbury hölgy*, *salisbury katedrális*, *salisbury étteremben*, de *salisburyi térfelügyelő kamerák*. Tehát csak egyszer választja a szabályos formát, háromszor a szabálytalant. (Korrektor nem lévén, róla ne is essék szó.)

A cikk írója annak a helyesírási szabálynak lett az áldozata, amely szerint az *i* végű földrajzi nevek *-i* képzője (a jobb hangzás kedvéért) egybeolvad a név utolsó hangjával, pl. *ercsi* (Ercsi + *-i*), *helsinki* (Helsinki + *-i*). Ez azonban nem következik be, ha a név végén „i” hangértékben nem *i*, hanem *y* van. Ez a vitatható helyességű szabály voltaképpen helyesírási eszközökkel avatkozik be egy alaktani kérdésbe, abba tudniillik, hogy egy *i* végű földrajzi név *-i* képzős alakját hogyan kell kimondani, leírni. Ráadásul a két *i* egybevonását esztétikai szempontok nem is indokolják: akit nem zavar pl. a *kiiktat* ige, az el tudná viselni a *helsinki* jelzőt is. Arról nem is beszélve, hogy ez az egyszerűsítés (ha ritkán is) értelmi zavart okoz. Szöveggörnyezete nélkül nem tudjuk eldönteni, hogy a *bari* melléknév az olaszországi Barira vagy a montenegrói Barra vonatkozik-e.

Mindezt Minya Károly évekkel ezelőtt kifejtette a Magyar Nyelvőrben. Most én is csatlakozom hozzá. Vagyis az *i* – *y* kettősségtől függetlenül ezt az írásmódot javaslom: *ercsii*, *helsinkii*, *canterburyi*, *salisburyi* (más okból kötőjellel ebben: *sydney-i*). Sőt én a Canterbury mesék címet is megváltoztatnám erre: Canterburyi mesék, mert ilyenkor az egyszerűség fontosabb, mint a hagyomány.

Itt ér véget az én *salisburyi mesém*. De az igazi, a bűnügyi és politikai még javában tart.

Kemény Gábor

Szó szót követ

Olvasni jó! – kötelezőt is

Az olvasás csak a múlt században vált az emberi mindennapok részévé, a társadalom minden rétege számára elérhetővé. „A könyv [...] a bűvös kenyér, amely senkit nem hagy éhen, [...] hatalmassá tesz, úgyhogy mindenki az ismeretek tőkése és nagybirtokosa lehet általa, gondolat-milliomos” – véli Kosztolányi Dezső. A digitális világgal az olvasás fontossága csökkenni látszik, különösen a fiatalok körében. Vagy mégsem?

Kérdésünk az iskolai olvasmányokra vonatkozik:

A most iskolás generáció hogyan viszonyul az olvasáshoz? Mit olvasnak szívesen, és mit nem? Hogyan lehet őket hatékonyan motiválni a kötelező olvasmányok olvasásában – mennyire legyen kötelező a kötelező olvasmány?

ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA *professor emerita* • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Miért baj, ha valami kötelező? Miért baj, ha a gyerek azzal a tanáccsal szembesül, hogy „légy jó mindhalálig” vagy „szeretted az élet”? Miért baj, ha olyan hőskről olvas, akik kötelezőnek tartották a haza védelmét? Lassan már nem fogják megtanulni az ábécét vagy az egyszerűet, mert az kötelező. Jó volna, ha abbahagynák – némely tanárok is – a destruktív duruzsolást: igenis van elvárás az életben, s a fiataloknak be kell illeszkedniük egy társadalomba, az pedig nem mondhat le az eszményekről. Az sem kifogás, hogy nehéz az olvasmányok nyelvezete, a mai művek sem könnyebbek.

CZIBULA KATALIN *füiskolai docens* • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Az irodalomtanításnak fontos feladata a művészeti nevelés, a nyitott befogadói attitűd kialakítása. A művészet sajátossága a szabadság, így a „kötelező” biztosan nem fogja megkönnyíteni ezt. Szerencsésebb lenne „közös” olvasmányok keresése, nemcsak a tanár, hanem a diák is javasoljon ilyeneket. „Tanulni” a művészet befogadásának mesterségét először populárisabb műveken is lehet – az irodalmi művek működését „lebutított”, akár kétes értékű írásokon keresztül is meg lehet ismerni, hogy ezek után érzékelhetővé váljék az a különbség, ami azok és az esztétikai minőség között van. A tanár felelőssége az arányok súlyozásában van: a populárisból is kiválogatni a minőséget, lépést tartani a mai trendekkel és a kortárs irodalommal is – hogy a közvetítésükkel klasszikus értékek is értéként jelenjenek meg, befogadhatóvá, izgalmassá váljanak.

SZABÓ ROLAND *magyartanár* • Szent István Gimnázium; *doktorjelölt, tudományos munkatárs* • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

Az a módszertani kultúra és irodalmi korpusz, ami a múlt században kielégíthette a tanulók kíváncsiságát, 2019-re meghaladtá vált. Ezért be kell vonni az irodalmi művek feldolgozása során az olvasói élmények megvitatását és az azon alapuló más műfeldolgozási metódusokat is (pl. filmváltozat megtekintése, online feldolgozás). Határozottan mennyiségi, de semmiképp nem minőségi „csökkentésre” van szükség. Nem a hatszázoldalas regényen fog múlni, hogy olvasógenerációt neveljünk. Inkább az életkori sajátosságoknak megfelelő, a figyelem fenntartását is előtérbe helyező rövidebb műveket, részleteket kell válogatni. Kisgyermekkorban az olvasás iránti érzékenység felkeltése a fontos, tehát olvassanak bármit, ami tetszik (akár ponyvairodalmat is!) És ne nevezzük az iskolai olvasmányokat kötelezőnek! A szónak hatalma van, ne fordítsuk magunk és a gyerekek ellen. Ezek olvasmányok, kalandozások – ismeretlen, és éppen ezért érdekes világok.

VESZELSZKINÉ HUSZÁRIK ILDIKÓ *ny. magyartanár, iskolaigazgató* • Bibó István Gimnázium (Kiskunhalas)

Nem kevesebbet, csak másképpen olvas a mai fiatal. Ezért ne feltétlenül mi ajánljunk számára olvasnivalót, hanem kérjük tőle kölcsön azt a – nagy valószínűséggel vaskos, puha borítójú – regényt, amelybe a szobában, tanteremben, konyhában, járművön vagy „csak úgy” belefeledkezik. És olvassuk el mi is; s ha valami nem lesz benne egyértelmű (lesz olyan!), kérjünk bátran segítséget a diákunktól. A kötelezők mellé pedig – nevezzük ezt inkább (házi) olvasmánynak vagy irodalomnak – mindig illesszünk javaslatként mai, rokon témájú, friss alkotást. Nekem bevált.

BÁLINT ILDIKÓ *tankönyvszerző, magyartanár* (Balmazújváros)

„Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra” – írja Weöres Sándor. A kötelező olvasmányok esetében még nagyobb a feladatunk abban, hogy tanítványaink számára „létrák” legyünk. Segítsük őket a művek befogadásában, adjunk számukra élményt. Az is fontos kérdés, mely művek felé legyünk „létrák”. Irodalomkönyveink a központi tantervek által megadott műveket dolgozzák fel, de más regényekből is válogatnak, a tanárok pedig bátran választhatnak ezektől eltérő alkotásokat is – a gyerekek érdeklődésének megfelelően. A regények feldolgozása különböző módszerekkel történhet. A tanítványaim mindig készítenek olvasónaplót (közösen megbeszélte szempontok alapján). A legfőbb célom az, hogy a gyerekek beléphessenek az író által elképzelt világba, és tudják értelmezni a történeteket.

GYÖRGY HENRIETTA *magyartanár* • Gerhardinum Római Katolikus Teológiai Líceum (Temesvár, Románia)

A most iskolás generációról téves azt kijelentenünk, hogy nem olvasnak. Olvasnak, csak nem biztos, hogy azt, amit mi magyartanárként elvárnánk tőlük. Amelyik diákban megszületik a kíváncsiság, hogy jobban megismerje, felfedezze önmagát, az „habzsolja” az ifjúsági irodalmat. A tanár feladata megtalálni azt a művet, amely felkelti az érdeklődést, és a diák szeretettel fordul majd egy könyvhöz tanácsért, megnyugvásért. Olykor ez az igazi eredmény. Nyilván elengedhetetlen a kötelezők esetében rámutatni a használhatóságukra, arra, hogy milyen nagy mértékben van kapcsolódás a több száz évvel ezelőtt küzdő főhős és saját lelki világuk között.

KOCSIS MARCELL *magyartanár* • Kanizsai Dorottya Gimnázium (Szombathely)

Pályakezdő pedagógusként gyakran szembesülök az elmélet és a gyakorlat különbözőségével: hiába írja elő a tanterv az irodalomtörténetiséget és a rengeteg szerző feldolgozását, az az érzésem, hogy a tanulók sokszor nincsenek felkészülve a nagy mennyiségű adat befogadására. Ráadásul ritkán indokolják meg nekik, hogy miért válnak jobb és értékesebb emberré azáltal, hogy olvassák a rég nem élő és nehezen megfogható művészek írásait. Ennek ellenére azért a kronologikus rendszerű tananyag sem az ördögtől való: de tele kell tűzdelni kitérőkkel, illetve nem sajnálni arra az időt, hogy az élethez közel hozzuk ezt az első pillantásra „muzeálisnak” tűnő magyar irodalom tantárgyat. Minden magyartanárnak javasolom, hogy őszintén, nyitottan és a saját élményeit, meglátásait, olvasmányait beleszőve dúsítsa fel élettel az elsőre „porosnak” tűnő, valójában igen emberi kötelező olvasmányokat is.

Kedves Magyartanárok, Önökön is múlik, hogy az olvasás a 21. században is érték lesz-e. Merjenek bátran és új módszerekkel nyúlni az olvasmányokhoz tanítványaikkal!

Blankó Miklós

A Facebook nyelvi illemtana

A Magyarországon is népszerű Facebook nyelvi illemtanáról kevés szó esik. Pedig minden egyes Facebook-„cselekmény” mutat valamit a közösségi hálózaton megjelenő emberről, és ennek alapján (is) képet alkotnak róla.

Bejelölés – visszajelölés

A Facebook-„barátság” a bejelöléssel kezdődik. Itt nem kell figyelembe venni az alá- és fölérendeltségi viszonyokat, mint pl. a köszönésnél. Bárki lehet a kezdeményező. Kedves gesztus, ha a bejelöltnek írunk pár sort arról, honnan ismerjük. Személyes találkozáskor is sor kerülhet a bejelölésre. A kapcsolat a másik fél visszajelölésével válik aktívvá. Ha nem jelöl vissza, nem elegáns dolog erőszakosnak lenni. Ismerőseinket később törölni igen bántó, ezért ezt kerülnük (rendkívüli esetektől eltekintve, pl. zaklatás).

Egy Népszabadság-beli cikk szerzője megpróbálkozott egy általam is végigkövetett kísérlettel: Kovács Lilla néven készített Facebook-oldalt, és egy hét alatt szinte üres adatlappal 297 ismerőst szerzett (Varró 2012). Nem szabad ebbe a hibába esni: az ismeretlent ne jelöljük vissza, vagy tudjuk meg, honnan ismerjük.

Csetelés

Sokak által kedvelt a Facebook üzenetküldő felülete (Messenger). A csetelés az írott és a szóbeli kommunikációs formák között helyezkedik el (másodlagos szóbeliség). Ezért tehát „beköszön” az ember, amikor ír valakinek, és a beszélgetést elköszönéssel zárja le. Aki rendszeresen csetelnek (egy üzenetfolyammá válik a kommunikáció közöttük), azok eltekinthetnek ettől.

A csetnyelv jellemzője a köznyelvhez képest kevésbé igényes nyelvhasználat, a rövidítések (egyre kevésbé), a kisbetűs írás, az ékezetek és az írásjelek elhagyása. Ez a nyelvi forma a kommunikáció gyorsítása érdekében alakult ki. Az internet-sajtós nyelvhasználatában (digilektus) az emberek igyekeznek követni a trendeket, nyelvi divatokat, ezért sok a szleng, a neologizmus és az angol szó benne. A nyelvi stílus megválasztásakor érdemes arra is figyelni, hogy milyen képet akarunk kialakítani magunkról a partnerben. Ne feledjük azt se, hogy itt ugyanúgy vannak tabutémák, mint a szóbeli kommunikációban!

Köszöntések

A Facebook az összes ismerős születésnapján figyelmezteti a felhasználót. Így tehát az erre való reagálás egy automatizált, személytelen forma. Sokkal illendőbb, ha a Facebook értesítést látva személyesen vagy telefonon köszönti az illetőt, vagy ha már a közösségi oldalon ír, legyen személyes a köszöntő –

Felhasznált irodalom

Balázs Géza: Az írásbeliség változatai. A nyelv egyetlen létforma – de több technológia. Napkút, 2007/3. 101–106.

Deme László – Grétsy László – Wacha Imre (szerk.): Nyelvi illemtan. Bp., 1999.

Görög Ibolya: Summa summarum. Budapest, 2018.

Kommkomp kutatócsoport szakmai blogja.

Ottlík Károly: Protokoll – viselkedéskultúra a mindennapok gyakorlatában. Bp., 1994.

Varró Szilvia Éva: Mennyit ér egy Facebook-barát? Kovács Lilla esete Tóth Attilával. Népszabadság, 2012. május 9.

Veszelszki Ágnes: A digilektus hatása az írásbeli és a szóbeli kommunikációra egy kérdőíves vizsgálat alapján. Magyar Nyelvőr, 2013. 3. szám, 248–274.

Veszelszki Ágnes: Netszótár. Bp., 2012.

kerülhet hozzá egy szép kép, esetleg idézet. Bensőséges üzenet viszont nem hangozhat el a nyilvánosság előtt, ezt nem írhatjuk az üzenőfalra. Az sem udvarias, amikor valaki úgy köszönti fel az ünnepeltet, hogy egy másik köszöntéséhez szól hozzá („belebeszél” a másik köszöntésébe). Több embernek egy posztban való felköszöntése sem elegáns (főként névnapokkor fordul elő). Olyan, mintha összetetelnénk az összes azonos nevű ismerősünket, hogy ne kelljen külön köszönteni őket. Vagy ne köszöntsön az ember valakit, vagy tegye igényesen azt. A facebookos felköszöntést illik megköszönni, de viszonzni nem kötelező.

Adatlap és posztolás

Az, hogy mit posztol egy ember, rengeteget elmond a gondolkodásáról, az értékrendjéről, az egzisztenciális helyzetéről és a szabadidős tevékenységéről. Nemcsak az adatbiztonság

Blankó Eszter rajza

miatt kell ezzel vigyázni, hanem azért is, mert sok állásinterjú előtt megnézik a jelölt Facebook-adatlapját. Aki rendszeresen politikai tartalmú írásokat oszt meg, s azokat kommentálja is, azaz nyilvánossá teszi a politikai véleményét, az nem biztos, hogy mindenki számára szimpatikus. Aki minden este megosztja a luxusétteremben elfogyasztott ételeket, másokból irigységet válthat ki. És az is sokat elárul, ha a felhasználó mindennap megoszt valamit (pl. egy vele történt – sokszor semmitmondó – eseményt). Mással vagy másról készült képet csak az illető beleegyezésével szabad megosztani. Érdemes végiggondolni, hogy az, amit meg akarunk osztani, mások előtt valóban vállalható-e, és számukra érdekes-e. Aki mindent

megoszt magáról, azt az érzést keltheti, hogy csak magával foglalkozik, sok szabadideje van, vagy nagyon magányos...

Az adatlap és a posztolás nyelvi minősége is üzen, akár csak a megjelenésünk és a gesztusaink. A nyelvi regiszter megválasztása, a helyesírás és a nyelvi megformáltság így kapcsolódik a nyelvi illethez: az udvarias ember igényes, választékos, nem agresszív és ellenségeskedő, véleményét adekvátan fejt ki.

Hozzászólás és lájkolás

A kölcsönös kommunikáció akkor kezdődik, ha a felrakott posztra válaszolnak (vagy legalább egy lájkkal vagy megosztással reagálnak). A Facebookot böngészve számos politikai, nevelési vagy sporttémában már-már vérre menő viták szentaniúji lehetünk. Ezek a viták többnyire mesterségesen gerjesztettek (ez a trollkodás), és ezért parttalanok is: a hozzászólók csak az interneten keresztül merik „nagy hangon” vállalni a véleményüket. Illedelmes ember kerüli ezeket a helyzeteket, ha pedig nem kerülhetők el, törekszik a mielőbbi konszenzusos lezárásra – bár ez talán már túl „tökéletes” megoldásnak tűnik.

Nonverbalitás

A szóbeli kommunikációban a nonverbális jelek erősebben hatnak, mint a verbálisak. Az írott kommunikációban viszont a verbalitás kerül előtérbe. A másodlagos szóbeliség során ez a kettő keveredik. Egyesek nem érzik ennek a következményeit: ami szóban vállalható, gesztusokkal, modalitással tompítható, az leírva lehet durva és sértő. Többek között ezt a hiányt hivatottak pótolni az emotikonok és a különböző reakciógífek, mémek. Ha valaki viccelődik, ironizál vagy éppen dühös, akkor az emotikonokkal tudja „erősíteni” vagy „gyengíteni” mondanivalója verbális üzenetét. Célszerű tehát az emotikonokat átgondoltan használni.

A Facebook közösségi terében a magánélet és a munka világa összekapcsolódik, s ezért is fontos a tudatos kommunikáció. Amellett, hogy másokon itt sem illendő átgázolni, gondolni kell arra, hogy minden facebookos megnyilvánulásunkkal saját magunkról teszünk benyomást másokra. Az már rajtunk áll, hogy ez a benyomás ránk nézve mennyire előnyös vagy előnytelen...

Blankó Miklós

Nem tervezem eldönteni...

... hogy a *tervez* igének a segédigeszerű használata vajon része lesz-e idővel a normatív nyelvhasználatnak, avagy sem.

Miről is van szó tulajdonképpen?

Egy érdeklődő pedagógus azzal a kérdéssel fordult az MTA Nyelvtudományi Intézetének nyelvi tanácsadó szolgálatához, hogy ki kell-e javítania egyik kedves volt tanítványát, aki – miután meghívta egy rendezvényre egykori tanárát – a következőképpen érdeklődött: „Zoli bácsi *el tervez jönni*?” Majd azzal kapcsolatban, hogy ő ott lesz-e, a következőt írta: „*En el tervezek menni*.”

A tanácsadó szolgálatához forduló tanár magyartalannak tartja a *tervez* igének az efféle használatát, de azzal is tisztában van, hogy volt diákjának ez a fajta nyelvtani szerkezet ugyanolyan természetes, mint a jövő idejű igealak: *el fogok menni*. A kérdéses nyelvi formával kapcsolatban kérte a Nyelvtudományi Intézet állásfoglalását.

A kérdező igen jól rátapintott a lényegre, amikor az *el tervez menni* szerkezetet a *fog* segédigével kifejezett jövő idejű igealakhoz hasonlította. Az ebben szereplő *fog* szófaja viszonyzó, úgynevezett szóalakteremtő segédige, melynek célja – ahogy a nevéből is kiderül –, hogy a jövő idejű, úgynevezett analitikus (összetett) igealakot létrehozza. A *fog* szóalakteremtő segédige szerepe, hogy a grammatikai jelentést hordozza, vagyis ezt ragozzuk, míg az ige fogalmi jelentését a főnévi igenévi alak fejezi ki.

Az ige és a segédige között azonban nincs éles határvonal. A *fog* segédigén kívül léteznek még hasonló szerepű (segéd)igék a magyarban. Ilyenek például a főnévi igenévi alakokkal megjelenő *szokott*, *tetszik* és *talál* szavak.

(1) *El szoktam menni* esténként futni.

(2) „De ne moccanj, mert különben / *Meg talállak csípni*, / Így ni!” (Petőfi: Arany Lacinak)

(3) *Tessék leülni!*

A *szokik* ige segédigeszerű használata a cselekvés, történes folyamatának rendszerességére utal, a *talál* igéé a cselekvés akaratlan voltára vonatkozik, míg a *tetszik* igéé az úgynevezett „tetszikelés”, amely a magyar megszólítási rendszer, az udvariasság nyelvhasználat elemeként a nem tegező formák egyik változata. A *szokott*, *tetszik*, *talál* igék a főnévi igenévvél együtt alkotnak egyetlen igealakot. Igeközös ige esetén a segédige az igealkotó és az ige közé ékelődik be.

A *tervez* ige is a szóalakteremtő segédigékhez hasonlóan viselkedik az *el tervez menni* szerkezetben. Közel áll továbbá az *akar*, *kíván*, *óhajt*, *szándékozik* stb. igékhez is, amelyek szintén segédigeszerű tulajdonságokat mutatnak: *el akarok menni*, *el kívánok menni*, *nem szándékozik elmenni*.

Kiinduló példánkban a *tervez* ige általános (alanyi) ragozása, de létezik határozott (tárgyas) ragozású alakja is: *Zoli bácsi nem tervezi eljönni*? *Nem tervezem elmenni*. Ezek a határozott ragozású alakok is jelzik, hogy az előzmény ez is lehetett: *Nem tervezi (azt), hogy eljön*. *Nem tervezem (azt), hogy elmegyek*. Ezekből keletkeztethet mondatátsszövődéssel az összetett igealak. Ilyenkor a mellékmondat egyes részei (itt: *azt* *el megye* ige) a főmondatba helyeződnek át, mintegy beleszövődnek.

A több mint egymilliárd szövegszót tartalmazó adatbázis, a Magyar nemzeti szövegtár 43 találatot ad az igealkotó + *tervez* + főnévi igenév felépítésű szerkezetekre. Következzék néhány adatolt példa a szövegtárból (eredeti helyesírással):

(4) 2006-os megjelenéssel **ki tervezik adni** Xboxra és PC-re is

(5) egy új, nagysebességű I/O rendszert **is be tervez mutatni** csütörtökön

(6) A City állítólag 48 millióért **le tervezi igazolni** Neuert.

(7) **Le tervezem venni** a kari borító műanyagát

A példák nagyobb része a sajtónyelvből, illetve fórumhozzászlásokból származik.

A Magyar nemzeti szövegtár adatai is megerősítik, hogy létezik a *tervez* igének egy segédigeszerű használata. Míg a *szokott*, *tetszik*, *talál* + főnévi igenév szerkezetek a köznyelvben jóval megszokottabbak, addig a *tervez* igének hasonló használata (egyelőre) korlátozottabb, a teljes beszélőközösségben nem, de annak bizonyos csoportjaiban használatos, szokásos forma. Hogy milyen területi, társadalmi, regisztrációs kötöttségű nyelvi formával van dolgunk, annak megítéléséhez további, alaposabb vizsgálatok szükségesek, de az már az eddigiekből is látszik (a kiinduló nyelvi tanácsadói megkeresésből, illetve a korpuszadatokból), hogy feltehetőleg újabb keletű nyelvi jelenségről lehet szó.

A tanácsadó szolgálatot megkereső pedagógus jól érzékelt, hogy ez a forma nem része a választékosabb nyelvhasználatnak, kidolgozottabb stílusú közlésekbe kevésbé illik. A szövegtárbeli előfordulások azt jelzik, hogy az *el tervezek menni* típusú szerkezet a lazább, informálisabb stílusba tartozó megnyilatkozásokban van jelen. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a nyelv éppen azért gazdag, mert számos stílusárnyalata van, és mert vannak benne akár ilyen szerkezetek is, amelyek tömöríteni képesek. A *tervez* segédigeszerű használata sajátos jelentéstitűletet hordoz: a beszélő attitűdjét jelöli, azt fejezi ki, hogy a jövőben elvégzendő cselekvést szeretné ugyan elvégezni, de nem ígéri biztosra, mivel az bármilyen – rajta kívül álló – ok miatt megghiúsulhat.

S hogy az ilyen típusú szerkezet idővel elfogadottá váljék-e a teljes magyar beszélőközösségben, azt *nem tervezem megjósolni*, bízzuk az időre és a nyelvzsokásra.

Ludányi Zsófia

Négyszemközt a páros testrészekkel

A 2017/2. számban jelent meg az Édes Anyanyelvünk hasábjain *Tanulmányozzuk a kezeinket!* címmel egy írásom. Lándzsát törtem amellett, hogy a páros testrészek használatánál az a helyes, ha a változatosságot védve nem tesszük őket többes számba. Ez a kérdés azóta sem hagy nyugodni.

Félvállról is vehetném: „Ugyan, a nyelvhasználatnak előbeszédben nincs ideje és lehetősége átgondolni, hogyan is fogalmaz! Ha a szöveg az üzenetet átadta, akkor minden rendben!”

Csak óvatosan! A szó éles fegyver lehet, jobban tesszük, ha vigyázunk rá, hogyan forgatjuk. Már az egyszerű, néhány szavas mondat is sok információt árul el rólunk: környezetünkről, világnézetünkről, munkánkról és műveltségünkről.

Legutóbb egy száraz sampon flakonján olvastam: „*Terítsen a vállaira egy törölközőt a ruhája védelme érdekében!*” A nyomta-

tott szöveget már nem menti az élőszó iránti engedékenység. Habár közel sem tudományos szövegről van szó, de sokakhoz eljut, akiknek közvetve azt sugallja, hogy ez így helyes. A „*Terítsen a vállára egy törölközőt a ruhája védelme érdekében!*” mondat egy kicsit még körülményesnek hat, de véleményem szerint sokkal jobban mutatna a flakonon.

Aktív szókincsünk része a *négyszemközt* szó. A világhálón is elérhető Értelmező kéziszótár így adja meg a jelentését: „Bizalmas kettesben, harmadik (zavaró) személy jelenléte nélkül.”

De hogyan fejezik ki a különböző európai nyelvekben azt, hogy *négyszemközt*? A miénktől eltérő szemlélet érvényesül, ha személyesen akarnak megbeszélni valamit? Az angoloknál *face to face*, a spanyoloknál *cara a cara* folyik a bizalmas beszélgetés. Ugyanaz a látásmódjuk, „arctól arcig” beszélgetnek. Németül ezt az *unter vier Augen* fejezi ki, szó szerint „négy szem közt”. Történelmünk folyamán sokáig erős német befolyás alatt voltunk, így az ő gondolkodásukat tükrözi ez a szavunk. Mégsem tűnik idegenszerűnek, mert mára nyelvünk részévé vált.

Bincze Diána

Házastársak kérései a 16–18. században

Kéréseinket nyelvileg a legkülönbözőbb módokon formálhatjuk meg. Befolyásolhatja megalkotásukat a beszélő és a hallgató közötti eltérő társadalmi távolság, hiszen nem ugyanúgy kérünk rokonainktól, barátainktól, távoli ismerőseinktől, idegenektől. Meghatározó tényező a felek közötti hatalmi helyzet is: a köztük levő alá-fölérendeltségi viszony módosíthatja a kérés szerkezetét, gondoljunk csak a főnök-beosztott vagy a tanár-diák közti kommunikációra. Mások mellett a kérés súlya is hatással lehet létrehozásukra, azaz hogy a kérés megtétele milyen erőfeszítést igényel a partnertől.

A mai magyar nyelvre jellemző különböző kérési típusokat Szili Katalin kutatásaiból ismerhetjük meg, aki a legdirektebbtől a legközvetlenebbig haladva kilenc kategóriát különít el. A magyarok legtöbbször a legközvetlenebb stratégiával jelenítik meg kérésüket, felszólító móddal vagy ennek funkcionális megfelelőivel (főnévi igenévvel, hiányos mondatokkal): „*Ne tessék dohányozni!*”, „*Jegyeket, bérleteket!*”. Gyakori még az indirekt mód, az előkészítő stratégia alkalmazása is. Ebben a csoportban olyan konvencionális elemek foglalnak helyet, amelyek az elutasítástól való félelmünk bizonyítékai. Általában ennél az esetenél a beszélő ellenőrzi a hallgató képességét arra nézve, hogy teljesíteni tudja-e a kérést: „*El tudna vinni?*”. Emellett megvizsgálhatja hajlandóságát is a megvalósításra: „*Elvinne?*”. Rendszeresen előfordul továbbá, hogy kéréseiben a *kér* ige módosult alakban, például a *kell* segédigeszert elemmel jelenítődik meg: „*El kell, hogy kérjem a tollad.*”

„*Kérlek, kérlek,
kérlek,
küldj úrgombát!*”

Felmerülhet a kérdés, hogy vajon a korábbi századokban hogyan fogalmazták meg kéréseiket a beszélők. Vajon mutatkozik hasonlóság a mai magyarban elterjedt kérési módok és a történetiségben használt formák között? Egyáltalán mire irányulhattak kéréseik? A 16–18. századból már több olyan nyelvemlék is fennmaradt, amelyen a korabeli beszélt nyelv és ezáltal a kérések is jól tanulmányozhatók. A Nyelvtudományi Intézet honlapján bárki számára elérhető a Történeti magánéleti korpusz (<http://tmk.nyud.hu/>), amely 1772 előtti élőnyelvközi műfajokat, magánleveleket és tanúvallomások jegyzőkönyveit tartalmazza. Az adatbázis jelenleg mintegy 7 millió karakternyi szövegből áll, és mivel morfológiaileg (alaktanilag) is elemzett, így célzott keresések is végezhetők benne. A találatok előtt szerepel a forrás neve, a szöveg keletkezésének helye és ideje, levelek esetében a levélíró és a címzett neve, a társadalmi státusuk, valamint a közöttük levő viszony, így ezeknek az adatoknak a segítségével is finomítható a további keresés. A keresőfelületen többféle lekérdezés kérhető, a speciális böngészés mellett akár hosszabb, teljes szövegeket is megjeleníthetünk. Az alábbiakban a korpusz leveleiben történő kutatás nyomán mutatok egy kis ízelítőt a korabeli kérésekből.

Több száz nemesi házastársi levél alapján elmondható, hogy a felek legtöbbször valamilyen cselekedet, intézkedés megtételére kérték párjukat. A férfiak a birtok irányításában várták a nők segítségét, vagy valamilyen ház körüli munka elvégzésére buzdították feleségüket, ami összefüggésben lehetett azzal, hogy az országban levő csaták miatt a férfiak az otthonuktól sokszor távol tartózkodtak, így az asszonyok is részt vállaltak a családi gazdaságok irányításában.

A nők olyan cselekedetre, intézkedésre bíztatták társukat, amelyet magas tisztségük révén a férfiak tudtak elvégezni. A levelekben sok esetben találtam konkrét tárgyat kérő kéréseket: a férfiak több alkalommal valamilyen élelmet, a feleségek pedig ruhát és ahhoz való anyagot, esetleg valamilyen otthonról hiányzó ételt vártak. Jellemző volt még mindkét félnél a levélírást sürgető kérések szerepeltetése, ugyanis levelek segítségével kommunikáltak egymással. Nagyon fontos volt, hogy írjanak egymásnak, hiszen a másik hogylétéről, valamint az országban, a birtokon történetekről is így tudakozódtak a párok. Csupán a férfiaknál jelentkeztek az üzenetátadás céljából írt kérések. Ilyenkor arra kérték feleségüket, hogy különböző üzeneteket továbbítsanak családtagjaiknak vagy ismerőseiknek. Érthető, hogy ez a típus a nőknél nem jelent meg, hiszen ők nem feltétlenül ismerhették a férfiak körüli személyeket. Speciálisan az asszonyoknál olvashattam ellenben a férfiak hazajövetelét sürgető, kérések kéréseit. Elsősorban a férfiek leveleiben fordultak elő, és csak kis számban, a bizalomkérő kérések, amelyekben azt várták párjuktól, hogy bízson bennük, épségben vissza fognak térni; a feleségek írásaiban erre alig szerepelt példa, ha mégis, akkor a nő a férfi bizalmát kérte, és ígerte, hogy minden ház körüli teendőt rendben elvégze.

Kéréseik megformálásakor a házastársak legnagyobb arányban a legdirektebb típust alkalmazták, a mai magyarban is gyakori felszólító módú mondatokat: „*Küldj nekem a szekéren sós tejet*” (1593). A második legdominánsabb kategória szintén egy közvetlen kifejezési forma volt, amelynél a kérő fél szándéka explicit módon jelenítődött meg, a *kér* ige segítségével: „*És kérlek, szerető leányom, hogy megemlékezzél az én adósságomról, ha énnekm holtom történik*” (1526). A mai magyarban ez a csoport nem mutatott kiugró értéket. Meghatározó volt még írásaikban az az eset, amikor a kérés kibontása a mondat jelentéséből történhetett: „*Bár szerezne vagy három heverő katonát zsoldosnak, mert nem kaphatni*” (1705). Előfordult még az indirekt, erős célzás is: „*Szathmári uram valóba' vágya egy szőrövre*” (1698). A többi stratégia csak jóval kisebb számban képviseltette magát, és mind a kilenc mód nem is jelent meg a levelekben. Érdekes, hogy a mai magyar nyelvben vezető helyet betöltő, a kérést előkészítő stratégia – „*adna kegyelmed egy embert, ki a nagy idegembe' lenne valami segítséggel a számvetelkor*” (1557) –, valamint a *kér* ige módosított formája – „*szívem, a méltóságos fejedelmet kéne kérni, lenne jobb rendelés Szatmárról*” (1704) – alig szerepelt a történeti szövegekben.

A férfiak és a nők kérési módjainak összehasonlítása után feltűnő volt, hogy bár mind a férfiak, mind a feleségek kéréseiben a legközvetlenebb típus dominált, a férfiak mégis több alkalommal részesítették előnyben a felszólító módot. A *kér* igével létrehozott kívánságokkal pedig nagyobb arányban éltek a nők. A férfiak ezt leginkább akkor használták, amikor valamit nagyon szerettek volna: „*Kérlek, kérlek, kérlek, küldj úrgombát!*” (1558). Az indirekt kérési típusok leginkább az asszonyi kéréseket jellemezték, amit a nőknek a korszakra jellemző alárendelt szerepe is magyarázhat, ugyanis kéréseikben arra törekedtek, hogy megadják a férfiaknak járó tiszteletet.

Az adatbázis segítségével más típusú levelekben és a tanúvallomásokban is érdemes a kéréseket megvizsgálni, hiszen újdonságokkal szolgálhat, hogyan és mit kérhetett egy külföldön tanuló diák (peregrinus), egy jobbágy vagy egy boszorkánysággal vádolt személy.

Bácsi Enikő

A szerző a Finnugor és Nyelvtörténeti Osztály tudományos segédmunkatársa. A cikk az OTKA K 116217 számú projekt támogatásával készült. (A szerk.)

Olvasólámpa

Hitet átható humor Holczer József könyve

Hit és humor? Nem ellenségek. Sőt! A *Hitet átható humor* kortörténeti dokumentumgyűjtemény, tematikus válogatás a jeles nyelvvelőként is ismert Holczer József kecskeméti piarista szerzetes tanár óriási kéziratterméséből, folklorisztikai gyűjteményéből, irodalmi alkotásaiból és nyelvvelő írásai-ból, kiegészülve életútinterjúval, reflexiókkal, az ötletgazda, összeállító, szerkesztő, dr. Bereznai Zsuzsanna néprajzkutató főmuzeológus csoportosításában, 19 fejezetben.

Holczer József tanári és papi pályája során szorgalmasan publikált nyelvvelő írásokat (glosszákat, jegyzeteket) számos folyóiratban, pl. az *Élet és Tudományban*, a *Köznevelésben*, a *Magyartanításban*, a *Keresztény Életben*, az *Édes Anyanyelvünkben*, más nyelvvelő kiadványokban. Kozma Lászlóval közös kötete: *Minden szó egy regény* (Korda Kiadó, Kecskemét, 2000). Nyelvvelő munkásságának legjavát tartalmazza az *Emberítő csodánk* című kötete (Korda Kiadó, Kecskemét, 2003).

A most megjelent 560 oldalas dokumentumgyűjtemény több szempontból ritkaság. Elsősorban azért, mert egy piarista szerzetes rendkívül pontos, személyes, naplószerű emlékezése életére anekdotákkal, más kisműfajokkal. Másodsorban azért, mert általánosítható jelleggel, egy a 20. század második felében és a 21. század elején élő, paraszti közegből származó, ám városi emberként, tanárként, de főleg szerzetesként a mindennapok világát jól ismerő ember vallomása, amelynek olvasása során sok tekintetben magunkra, családjunkra, elődeinkre ismerhetünk, de mindenképpen közelebb kerülünk a magyarság elmúlt hetven évének jobb megértéséhez. Harmadsorban azért, mert az életesemények leírásában sok eddig rögzítetlen, reflektálatlan esemény, műfaj, nyelvi adat kerül felszínre.

A szerkesztő a következőkkel indokolja a kötet megszületését: „Holczer József gyermekkorától kezdve napjainkig egy egész életen átívelő olyan hatalmas dokumentum-gyűjteménnyel rendelkezik, amelyben úgyszólván minden egyes íratot, kisebb-nagyobb feljegyzést, cédulát megőrzött az elmúlt hét évtized alatt, és amely mára fontos folklorisztikai és történeti értéket képvisel. Valóban páratlan dolog az, hogy Holczer József az egykori (akkori) jelenben meglátta a múltat, vagyis a jövő számára az értéket. Holczer József kéziratok folklorisztikai gyűjteménye egyéni érdeklődést is tükröz, hiszen abban a társadalmi környezetben, ahol gyermek- és ifjúkorát töltötte, a népi elbeszélő kultúra tekintetében még elevenen éltek a folklor hagyományos megnyilvánulásai, ám ugyanakkor más népszokások már csak halványan mutatkoztak. Az anyanyelv, az írás, a népi humor iránti fogékonysága már gyermekkorában nyilvánvalóvá vált. Az ő gyűjteménye nem az idős ember visszatétele a régmúlt időkre, hanem fiatal kora óta mindent folyamatosan dokumentált, tehát több évtizedes folyamat eredménye.”

A kötet tartalmát pontosan kifejezi a cím: *Hitet átható humor*. Telitalálát. Több mai pszichológiai kutatás (pozitív pszichológia) egybehangzóan állítja, hogy az öröm – s ennek egyik kiváltója, a humor – a legfontosabb emberi érzelmek egyike, az élet nehézségein, konfliktusain átsegítő „módszer”. Bár a magyar nép humora történeti (Jókai erről írta akadémiai székfoglalóját), napjainkban mintha nem tudnánk eléggé nevetni, s ez kóros állapothoz vezet (hungaropesszimizmus). A humor, a derű bizonyos területeken létezik ugyan, de kiszorult a reflektált jelenségek közül. Ilyen társadalmi közeg az egyház, az iskola, sőt a politika is. Holczer József piarista szerzetes tudatosan szeretné visszahozni a humort, a derűt az elkomorult világ-

ba, s ezzel könnyebbé tenné az oktatást, a pasztorációt, a mindennapok világát. Hiszem, hogy a humorral nemcsak konfliktusok oldhatók meg, hanem az emberek-közösségek közelíthetők egymáshoz.

A hetvenedik életévét nemrég betöltő Holczer József egy emberi életút szinte egészére nézve hoz példákat a humorra, a derűre, az élet naposabb oldalának észrevételére. Ilyen események, helyszínek: a család, a bandázás, az iskola, a könyvtár, az érettségi, a plébánosi szolgálat, de még olyan – intímebb – helyzetek is, mint az orvos, kórház... A dokumentumgyűjtemény óriási erénye, érdeklődést, kíváncsiságot felkeltő vonása: a teljes őszinteség, szókimondás. Valószínűleg szokatlan ez egy szerzetes atyától, de nagyon jó, hogy akadt ilyen. Mindenkinek az életében van olyan esemény, amelyet valamilyen okból magában tart, nem mesél tovább, nem hoz nyilvánosságra (a szociálpszichológia terminusával: arcvédelem miatt, a jelenség neve pedig: magánügy, titok). Többnyire ilyenek a gyermekkori tévedések, hibák, a megcsalások, megverések, megszenyülések, majd később az egészségi problémák, esetleg kevéssé szalonképes kifejezések, helyzetek. Holczer József az adott tematikai kereteken belül ezekről őszintén, természetesen beszél. Voltaképpen ez a kötet nagy értéke: mert ebben az őszinte (dokumentarista) mesélésben magunkra ismerünk: velünk is pontosan megtörténnek ilyesmit, de vagy elfelejtettük, vagy nem szoktunk róla beszélni, ám ettől még életünk tartozéka.

A dokumentumgyűjtemény másik erénye, hogy egy olyan korszakot ölel föl, amelynek lassan alig van tanúja: az ötvenes-hatvanas évek paraszti-vidéki-városi világa, vagy például a még kalandregényeken fölnőtt fiúbandák kultúrája. Ez a világ teljesen elmúlt, s amennyire tudom, teljesen dokumentálatlan. Hiszen az 1960-as években melyik fiúbandának volt „krónikása”, aki mindennap följegyezte, hogy aznap mit csináltak, mit határoztak el. Holczer József ilyen krónikás volt.

A kötet tematikus fejezetekbe rendezve közli a dokumentumokat. (1) Humor növelte „hit, ihlet, élet”. (2) A Holczer család szólásmondásai. (3) A Voelker-telepi fiúbandák... Páratlanul érdekes fejezet egy teljesen elmúlt, ma már ismeretlen világból! (4) Anekdoták kecskeméti polgárokról. (5) Iskolai casztuskák... Az 1950-es évekből származó, ma ismeretlen műfaj bemutatása. (6) Piarista humor. Ez a gyűjtés egyszerűen kuriózum, nem ismerek hasonlót. (7–8) Így írtok ti... Az iskolai dolgozatok nem szándékos humora, Így értek ti... (9) Könyvtársztorik. A korábbi fejezetekhez szorosan kapcsolódó könyvtári történetek a könyvtárosként is dolgozó tanártól. (10) Locsolóversek a kecskeméti Piarista Iskola tanulóitól az 1980–90-es évekből. (11) A néphadsereg és én... Katonátörténetek még szép számmal vannak, antikatonatörténetek annál kevésbé, ezt a csoportot gazdagítják az itt közreadott anekdoták. (12) Mosolygó kápolna: kadafalvi visszaemlékezések és anekdoták. Papi anekdoták egy parányi alföldi, Kecskemét melletti településről – szinte teljesen ismeretlen világ tárul eléink. A kötet utolsó harmadában a műkedvelő, de igényes író Holczer József mutatkozik be. Ajánlom ezt a könyvet mindazoknak, akiket érdekelnek az elmúlt hetven év magyar történelmének mindennapjai, mondhatni: a „történelem alulnézetből” (és persze nemcsak Kecskeméten, de bárhol Magyarországon), s mindez „hitet átható humorral”, könnyedséggel, vállalt hibákkal, vagyis mindannyiunk „emberi arcával”. Ilyenek is voltunk, ilyenek is vagyunk. És legyenek Holczer Józsefnek követői, akik szintén dokumentálják és bevallják a világunkat. (*Hitet átható humor. Holczer József emlékezéseiből, írásából összeállította: Bereznai Zsuzsanna. A Kecskeméti Katona József Múzeum Közleményei, 4. Kecskemét, 2019, 560 oldal.*)

„humorral
emberek-közösségek
közelíthetők
egymáshoz”

Balázs Géza

Zsilka Tibor: Poétikai kishírtár

Zsilka Tibor szlovákiai magyar stílus kutató, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem intézetigazgató egyetemi tanára ez év január 29-én ünnepelhetette 80. születésnapját. Talán ebből az alkalomból, talán ettől függetlenül (ez nem is igazán fontos) a Tinta Könyvkiadó átdolgozott, bővített kiadásban adta közre eredetileg több mint 40 évvel ezelőtt, 1977-ben megjelent Poétikai szótár című művét.

A szerző nevét 1970-ben ismerhette meg a hazai tudományos közvélemény, amikor nagy hatású előadást tartott a szegedi novellaelemző ülésszakon Négy novella stilisztikai elemzése statisztikai módszerrel címmel. Ez a – módszerrel igen sok újdonsággal szolgáló – tanulmány még ebben az évben napvilágot látott a Helikon stilisztika-számában, majd rövidesen a konferencia kötetében is (A novellaelemzés új módszerei, Hankiss Elemér szerkesztésében). Ezután szinte évről évre jelentek meg fontos kötetek: A stílus hírtéke (1973), Stilisztika és statisztika (1974) és a már említett Poétikai szótár. Azóta azonban – egészen mostanáig – csak szlovák nyelvű köteteket publikált, így ezek az újabb eredményei kevésbé váltak ismertté a magyarországi stílus kutatás számára.

Jómagam 1974-ben kerültem közelebbi kapcsolatba Zsilka Tibor munkásságával, amikor Honti László, a Nyelvtudományi Közlemények akkori szerkesztője megbízott az Akadémiai Kiadónál Budapesten megjelent Stilisztika és statisztika ismertetésével. A könyv olyan izgalomba hozott (26 éves voltam ekkor...), hogy az ismertetésből hosszú cikk, valóságos tanulmány lett. Reméltem, hogy ennek kapcsán személyes kapcsolat is kialakulhat közöttünk, de erre sem akkor, sem azóta nem került sor. Most éppen ezért különös érdeklődéssel és örömmel vettem kézbe az egykori Poétikai szótár új kiadását, a Poétikai kishírtárt.

A poétika, a retorika és a stilisztika tárgyköre, mint ismeretes, részben fedi egymást, ezért ez a kislexikon is tartalmaz olyan szócikkeket, amelyek egy retorikai vagy stilisztikai lexikonban is helyet kaphattak volna (pl. alakzat, szókép, hasonlat, metafora, metonímia, szimbólum). De ez nem baj, mert ezeknek itt is helyük van. Ami azonban különösen érdekessé teszi a könyvet az irodalomkedvelő olvasó számára, az a műfajok részletes taglalása az absztrakt költészettől és az abszurd drámától a vizuális költészetig és a zsoltárig. A figyelmes olvasó észreveheti, hogy a szócikkek nagyon sok olyan mozzanatot tartalmaznak, amelyek a negyvenkét évvel ezelőtti alapkiadásban nem lehettek benne, pl. a regény szócikkének a posztmodern regénnyel foglalkozó része vagy a lábjegyzetnek mint poétikai hatáskeltő eszköznek a tárgyalásakor a Závada Pál Jadviga párnája című regényéből vett példa. Külön értéke a könyvnek a gazdag irodalomjegyzék, amely a magyar és a világnyelveken kívül szlovák, cseh, lengyel nyelvű tételeket is tartalmaz, és ezzel a hazai kutatók szemhatárának tágítását is szolgálja.

A szerző munkáját nagyban segíthette a kötet szerkesztője (Horányi Krisztina) és lektora (Kicsi Sándor András). Figyelmük nem lankadt a könyv utolsó oldaláig. Kár, hogy az utószó néhány fontos mondatába hiba csúszott: „az irodalmi alkotásokban a forma és a tartalom összefonódnak, egymást karöltve [?] hatnak”; „az irodalmi szövegben a nyelvi szint hordozza, fejezi [ki] a téma mibenlétét, sajátos összetevőit”; „E poétikai ismeretanyag nélkül aligha szélesülhet el [?] olvasókészségünk, irodalmi műveltségünk” (244). Ezek azonban apróságok, a remélhető újabb kiadásban könnyen kiigazíthatók. (Zsilka Tibor: Poétikai kishírtár: 500 fogalom magyarázata irodalmi példákkal szemlélítve. Az ékesszólás kishírtára 59. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2019, 248 oldal.)

Kemény Gábor

Gyógyszertárnevek és helyesírásuk

Mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy nyelvtani rendszerünkben hová soroljuk a gyógyszertárneveket. Az világos, hogy tulajdonnevek, az azonban nincs tisztázva, hogy intézménynevek tekintsük-e őket. A helyesírási gyakorlatot illetően igennel válaszolhatunk. Vácon például ilyen neveket találkoztunk: Alsóvárosi Patika, Deákvári Patika, Fekete Kígyó Gyógyszertár, Gyöngyvirág Gyógyszertár, Kisváci Szent Gellért Gyógyszertár, Központi Gyógyszertár, Szent Rókus Gyógyszertár, Váci Levendula Gyógyszertár, Vác Remete Gyógyszertár.

A Galenus Lapkiadó Vállalat 1998-ban kiadott Gyógyszerészeti almanachja ábécésorrendben települések szerint is felsorolja a „közforgalmú gyógyszertárak”-at. Ezek közül tetszés szerint választottam ki néhányat. Íme a példák: Abádszalók: Gábor Arkangyal Patika, Andornaktálya: Sas Gyógyszertár, Aszód: Szent István Patika, Városi Gyógyszertár, Bélapátfalva: Bélapátfalva Patika, Budakalász: Viktória Gyógyszertár, Erdőtelek: Borostyán Patika, Hatvan: Diana Gyógyszertár, Fótéri Patika, Halasi Patika, Kamilla Gyógyszertár, Lestény Patika. Talán példaként ennyi is elég.

Megjegyzem még, hogy a Névtani Értesítő 25. számában két cikk is foglalkozik ezzel a témával, nevezetesen Varga Mária Új patikanevek és Bölcskei Andrea Gyógyszertárneveink ma című írása. Mindketten hivatkoznak Ördög Ferencre, a kiváló névtani szakemberre, akinek két tanulmányát is említik. Nem véletlenül, hiszen az azóta már elhunyt nyelvész 70. születés-

napjának tiszteletére adták ki a Névtani Értesítőnek ezt a számát. Ördög Ferenc idézett munkái: A patikanevek keletkezési módjai és az Eltűnt patikanevek. Varga Mária szerint Ördög rámutat arra, hogy a patikanevek cégnevekből alakultak ki, de jellegüket tekintve annyira eltávolodtak azoktól, hogy indokolt külön névtípusnak tekinteni és névélettani szempontból megvizsgálni őket.

Az említett dolgozatok íróinak gyógyszertárneveiből csak néhányat mutatok be, főképp a helyesírás szemléltetése végett. Lássuk: Arany Holló Patika, Kígyó Gyógyszertár, Centrum Patika, Szent Anna Patika, Órangyal Gyógyszertár, Fehér Holló Gyógyszertár.

Ezek is igazolják azt a feltevésemet, amelyre a bevezetőben is utaltam, hogy a patikanevek pontos besorolása nincs tisztázva. Ezekben ugyanis, miként az intézménynevek esetében, a több tagból álló nevek minden tagja nagy kezdőbetűvel van írva. Helyesírási szabályzatunk 190. pontjából azonban én mást olvasok ki. Lássuk: „A pályaudvarok, megállóhelyek, repülőterek, mozik, szállodák, vendéglők, eszpresszók, üzletek, fürdők, temetők, lakóparkok és a nem önálló intézményt alkotó termék stb. megnevezésében a tulajdonnévi értékű tagot (tagokat) nagy kezdőbetűvel írjuk, az értelmezésre szolgáló tagot (tagokat) kisbetűvel kezdve különírjuk.” A fenti szabálypont alapján szerintem ebbe a csoportba kellene sorolni a gyógyszertárak, patikák nevét is. Úgy vélem, hogy mind az egy, mind a több elemből álló gyógyszertárnevek esetében úgy kellene eljárnunk, mint a boltok, éttermek stb. helyesírásakor, tehát a Korona cipőbolt, Kis Rabló étterem, Vén Diák eszpresszó mintájára Gyöngyvirág gyógyszertár, Szent István patika, Gábor Arkangyal patika alakban írni őket.

Dóra Zoltán

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Harmincéves az Anyanyelvápolók Szövetsége

Ünnepség és tisztújítás

2019. május 18-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban ünnepi közgyűlésen emlékezett meg Grétsy László tiszteletbeli elnök az Anyanyelvápolók Szövetségének 30. évéről, az előzményekről és az indulásról. Az ünnepi ülés vendége volt Klinghammer István, aki ezen az ünnepségen nyitotta meg az 53. magyar nyelv hetét. (Előadását e számunkban adjuk közre.)

Az Anyanyelvápolók Szövetsége együttműködési megállapodást kötött a Honismereti Szövetséggel. Már ebben az évben is közösen rendezték meg a magyar nyelv hetét. Az aláírók: **Juhász Judit** és **Debreczeni-Droppán Béla** elnökök. Az ünnepség egyben tisztújító közgyűlés is volt, amelyen Juhász Juditot elnöknek, Balázs Gézát és Kerekes Barnabást alelnöknek választották meg.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége vár mindenkit tagjai sorába, rendezvényeire, a nyelvésztáborba, a magyar nyelv napi gálára, diákokat, tanárokat nyári táborába, Beszélni nehéz!-köreibe, anyanyelvi versenyekre. (Szöveg és kép: *Manyszi*)

Ez volt a hatodik nyelvésztábor

Első nap: előadások a nyelvi tervezésről, nyelvstratégiáról, nyelvművelésről

- Változik a művelődés szerkezete, ennek nyomán változnia kell a művelődéshez, így a nyelvműveléshez kapcsolódó tevékenységeknek is. A sokat hangoztatott „élményközpontúság” mellett meg kell ismerni a művelődésgazdaságtan, művelődésszociológia javaslatait; valamint érdemes lenne terjeszteni a hungarootimizmust. (Balázs Géza)

- Miért érez valaki fizikai fájdalmat, és miért áll fel a hátán a szőr, ha valami nemtetszőt talál valakinek a beszédében? (Minya Károly)

- Minden várakozást felülmutat az első korrektörverseny! (Blankó Miklós)

- A magyar nyelv stratégiái: fennmaradás (18–19. sz.), tisztítás (1920–1945), nyelvhasználók művelése (1945–1990), a nyelvművelés megújítása (1990–). (H. Varga Gyula)

Vitakérdés: Több kiemelt személyiség is állást foglalt a nyelvújítás ellen. Vajon miért?

Újhely és a nagy háború (kiállítás, vezető: Gécziné Nagy Mária)

Második nap: Magyarságszimbólumok és gyermeknyelv

- A magyarsággal és a magyar nyelvvel kapcsolatos sztereotípiák (egy kutatás bemutatása) (Balázs Géza)

- Törökországban nem lett bestseller az Egri csillagok (Kiss Róbert Richard)

- Milyen nyelven szólal meg a gyerek, ha elkülönítik, s nem beszélő környezetben nő fel? A magzat is hall! Rizikógyermek. A pragmatikai kompetencia (szándéktulajdonítás, ironia) szűletése (gyermeknyelvi délután Bóna Judittal)

Harmadik nap: Nyelvészeti módszerek

- Innovatív módszerek az (anya)nyelvoktatásban (Kecskés Judit)

- Receptírók és hozzászólók megnyilatkozásai az internetes receptportálon (Ballagó Júlia)

- Gondolatok egy „speciális” határozói csoportról (aszemantikus, képes, vonzat...) és ennek oktatásáról (Mayer Péter)

A különféle nyelvészeti megközelítések kapcsán eszünkbe jutott a Kurt Gödel-paradoxon: „Mindig megadhatunk egy olyan állítást, melyet az adott axiómarendszeren belül nem tudunk bizonyítani, és az axiómarendszert ezzel kibővítve is találunk olyan állítást. Egy axiómarendszer, ha elég összetett ahhoz, hogy a számelméletet is magába tudja foglalni, sohasem lehet teljes, azaz nem dönthető el bármely állítás igaz vagy hamis volta.”

Kirándulás Karcásra (tündérek temploma, mellette Nagy Géza-emlékkiállítás), Pácinba (reneszánsz kastély) és Cigándra (Sőregi-ház, tájékozódás a pácini és cigándi falumonográfiáról), valamint Karosra, a honfoglalás kori temetőbe. (Fehér József, Viga Gyula)

A 6. nyelvésztábor tagjai beléphetnek a sátorajáújhelyi fegyház és börtön területére: mivel ott volt az ebédjük. Megtudták, hogy ha nem lettek volna sátorajáújhelyi rabok, akkor nem innánk ma tokaji

aszút – ugyanis a rabok segítettek a filoxéra utáni szőlőtelepítésben. És azt is, hogy Szent Adorján a büntetésvéghajtás védőszentje. Együttal megismerkedtek a 2007-ben alakult börtönmúzeummal, sőt meghívtak kaptak egy teljesebb börtönlátogatásra, az itt gyűjtött szlengszövegek megismerésére is – a 7. nyelvésztáborban.

A hatodik nyelvésztábor történelmi érdekessége volt, hogy a múzeumban rendezett múlt századfordulós kávéházban Fráter Zoltán irodalomtörténész ismert magyar versekhez keresett korabeli népdalokat, kuplékat, operettek (melyeket Pölcz Ádám zongorakísérettel elő is adott). További programok: vadéltfőző verseny, Tóth Vera-, Zalatnay Cini- és Keresztes Ildikó-koncert, valamint a 2018. év szavainak bemutatója.

Összegezve: 18 előadás, 4 vita-megbeszélés, 8 helyszín, 2 zenés irodalmi est, 3 koncert, 30 regisztrált résztvevő, további alkalmi érdeklődők, Sátorajáújhely, Széphalom, 2019. június 19–23. A programot támogatta a Nemzeti Kulturális Alap.

Ez volt a hatodik nyelvésztábor. Lesz hetedik is. (Szöveg és kép: *Manyszi*)

Emlékezés II. Rákóczi Ferencre és a kuruc szabadságharcra

A nyelvésztáborhoz kapcsolódott a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának esszékonferenciája II. Rákóczi Ferencről és a szabadságharcról.

A sátorajáújhelyi levéltár a történelmi Magyarország legrégebbi egyben megmaradt levéltára. Feltűnő, hogy a hivatalos iratokban már a 17. századtól tömeges a magyarnyelvűség. Eredeti Kazinczy- és Rákóczi Ferenc-kéziratok (Oláh Tamás)

Juhász Judit
és Debreczeni-Droppán Béla

Ha már 30 év, akkor nem hiányozhatott
a torta sem

Kirándulás Karcásra

Két egymásra épülő, egymásra és a korra is reflektáló Rákóczi-film: Rákóczi hadnagya (1951), A Tenkes kapitánya (1963). (Fráter Zoltán)

Rákóczi „irodalma” – az irodalom „Rákóczija” (Blankó Miklós)

Háromszoros csavar van Thaly Kálmán „hamis kuruc dalaiban”: 1. nagy dérrrel-dúrral leplezték tíz maga írta kuruc versét, és ez maradt meg a köztudatban, ámde: 2. ő már korábban leplezte magát, csak oda kellett volna rá figyelni, de persze megvolt az oka arra, hogy 3. mégis elrejtse magát a bujdosó versekben, mert maga is bujdosott... (Balázs Géza egy korai igazságügyi nyelvészeti példáról)

Rákóczi Ferenc hamvainak 1906-os hazahozatala és ennek sajtóvisszhangja (Halász Csilla)

Az előadások írott változata megjelenik a Napút című lapban. A programot támogatta a Nemzeti Kulturális Alap. (Manyszi-infó)

„Szép magyar beszéd” olvasótábor, Békés-Tarhos, 2019. június 16–19.

A napok reggeli olvasmánnyal kezdődtek. Reisinger János Lelkiismeret című könyvéből körölvásással vettünk át néhány fejezetet. Az olvasott szöveg megérintette a gyerekeket.

Délelőttönként szemináriumi foglalkozások voltak. Tinkó Máté fiatal bölcsész kortárs szerzőket hozott. Vida Gábor erdélyi íróról Egy dadogás története című önéletrajzi ihletettségu regényét, illetve Terék Anna vajdasági származású költő verseit. Előadást tartott Minya Károly, a Nyíregyházi Egyetem főiskolai tanára (Internetes támogatás a nyelvhasználatban), illetve Pikó Imre (Természetes irodalom). Pikó Imre előadása az irodalmi vonatkozásokon, ifjúsági olvasmányélményeken kívül sok természetvédelmi kérdésre is ráirányította figyelmünket. Kedden Gyulára kirándultunk,

az Almásy-kastély interaktív kiállítását néztük meg. Sokat tudhattunk meg a hajdani főúri életmódról, az öltözködéssről, az illemszabályokról. A digitális technikának köszönhetően még lovagolhattunk is virtuálisan a hajdani Almásy-birtokon. Az estéket táborítóz mellett töltöttük. Beszélgettünk, énekeltünk, dardoztunk.

Részt vettünk a Békés-tarhosi Zenei Napok aktuális zenei rendezvényén. Hallhattuk a Junior Prima díjas In Medias Brass fúvósötöst, valamint a Muzsikás Együttest és a Békés Megyei Szimfonikus Zenekart. Utóbbiak a fesztivál nyitó hangversenyén léptek fel. Miután meghallgattuk Kodály Zoltántól az Intermezzót a Hány Jánosból, egy különleges produkció következett. Bartók Béla Román népi táncok című műve csendült fel. Először a szimfonikus feldolgozást hallottuk, majd a Muzsikás Együttes eljátszotta ezeknek a dallamoknak az eredeti népi változatát, ahogyan azt feltehetően Bartók is hallotta népzenei gyűjtőútja során. A kettő együtt lenyűgöző hatású volt. Az olvasótáborban foglalkoztunk a felolvasás művészetével is. A szöveg megértésén túl annak hiteles tolmácsolása nem kis feladat. Felvételt is készítettünk ezekről a hangos olvasásokról, s a rögzített anyagot a tábor végén minden tanuló megkapta.

Feldolgoztuk Rákosi Viktor Elnémult harangok című regényét, amelynek egy részletét drámajáték keretében elő is adtuk. Mindenkinek jutott feladat. A szereplőkön kívül volt, aki a díszletet, mások a jelmezeket tervezték. A regény a magyarok térvészéséről szól Erdélyben. A regény mondanivalója nagyon aktuális. Ne hagyjuk, hogy körülöttünk, „bennünk” elnémuljanak a harangok!

Támogatók: Alapítvány Megújuló Tarhosért; Anyanyelvpolók Szövetsége; Csera írószobolt, Békés; Püski Sándor Városi Könyvtár; Szegedi Kis István Református Gimnázium. A tábor a GEMMA Célcsoport tulajdonában lévő kastélyparkban rendeztük meg. Ez a helyszín adott otthont a hajdani Énekiskolának (1946–1953), ahol gyakorlatban igazolódott be, hogy a Kodály-módszer működik. A kastélypark mai tulajdonosa, Matyi István igazi mecénási szemlélettel kezdett neki a kastélypark rehabilitációjának, s mára önerőből igen szép fejlesztéseket valósított meg. Köszönjük a támogatást! (Szöveg és kép: Gelléné Körösi Eszter)

Elekfi-konferencia

Az MTA Nyelvtudományi Intézete május 30-án „...nekem nincs saját nyelvtanom, csak nyelvtani elgondolásaim” címmel konferenciát rendezett a múlt év decemberében elhunyt régi kiváló munkatársa, Elekfi László tiszteletére. A konferenciát Kiefer Ferenc akadémikus, az intézet korábbi igazgatója nyitotta meg személyes hangú visszaemlékezésével. Utána Gerstner Károly tekintette át Elekfi László pályaképét. A következő előadást Gósy Mária tartotta Szabályok és érvényesülésük a magánhangzók kapcsolódásaiban címmel. E. Kiss Katalin a mutató, személyes és rejtett névmások megoszlásáról beszélt Elekfi László megállapításaiból kiindulva. Imrényi András előadása a mondat dimenzióit tárgyalta Brassai, Elekfi és saját kutatásai alapján. A kávészünet után Kiss Jenőnek a Magyar Nyelvtudományi Társaság nevében megfogalmazott emlékező szavait Gerstner Károly olvasta fel. Ezután Kemény Gábor tartott előadást Stilisztika és nyelvművelés Elekfi László munkásságában címmel. Laczkó Krisztina Elekfi egyik fő műve, a ragozási szótár alkalmazásának tanulságaiból nyújtott ízelítőt. Az utolsó előadást Ittész Nóra tartotta. Ennek tárgya az igék és igei szerkezetek ábrázolása volt A magyar nyelv nagyszótárában. Az emlékkonferencia Bartos Huba igazgatóhelyettes zárszavával ért véget. A konferencián elhangzott előadások remélhetőleg rövidesen nyomtatásban is megjelennek. (K. G.)

Alkoss nyelvi játékok!

Balatonfüred Város Önkormányzata az Anyanyelvpolók Szövetségével és a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodával együtt pályázatot hirdet 14–19 éves fiatalok számára nyelvi játékok alkotására. A pályázók használják ki a magyar nyelvben rejlő játéklehetőségeket, alkossanak minél ötletesebb nyelvi feladványokat, rébuszokat, fejtörőket. A szöveges feladatok mellett gondolkodjanak ábrás megoldásokban is (amelyekhez felhasználhatják az informatika adta lehetőségeket). A pályázók ötleteket meríthetnek Grétsy László Nyelvi játékok nagy könyve című munkájából (Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2012). Ebben a következő nagyobb témakörök találhatók: betűk, hangok játéka, betű- és képtalányok, anagramma, szótágok, szavak játéka, palindrom, interakcia, bűvészkedés rímekkel, nyelvtörők, találósok, betűhálók.

A pályázatnak legalább 2 egyénileg alkotott nyelvi játékot kell tartalmaznia (a felső határ: 5). A pályázatokat kizárólag interneten, csatolt fájlban (rajzos-képes forma esetében pdf formátumban) kell beküldeni. Cím: koordinacio@balatonfured.com

A legjobb pályamunkákat a meghirdetők lapjaikban, honlapjaikon nyilvánosságra hozhatják. Beküldési határidő: 2019. szeptember 30. A bírálóbizottság középiskolai tanárokból és nyelvészekből áll. Eredményhirdetés: 2019. november 13-án, a magyar nyelv napján lesz a Pesti Vigadóban.

Nyeremények: földj egy hétvége Balatonfüreden 2–4 fő részére, további díjak: könyvcsomagok. A Balatonhoz kapcsolódó nyelvi játékok szerzői számára különdíjat is felajánl a balatonfüredi önkormányzat.

Olvasóink írják

Tisztelt Szerkesztőség!

Laikusként nagyon érdekel a tudományos nyelvészet, és ezzel kapcsolatban sok érdekes cikket is olvashatok a folyóiratban, viszont az utóbbi időben úgy látom, hogy egyre több cikkben jelennek meg teljesen tudománytalan, a nyelvhasználatban történő változást ellenérzést felvető magánvélemények. Nem az én tisztem senki magánvéleményét megváltoztatni, de ha a tényekre hagyatkozunk, akkor minden személyes ellenérzést félretéve beismerhetjük, hogy a nyelv természetének szerves része a változás, és ez tulajdonképpen mindig is így volt. Szépségről vagy helyességről beszélni a nyelvhasználat esetében ugyancsak szubjektív, így nem érzem helyét egy olyan mondatnak a tudományos cikkek között, amelyben az szerepel, hogy „rongyírázó, ízléstelen, gerinctelenül és esztelenül divatmajmoló, neo-ocsmány bunkóság”. Az ilyen indulatos minősítgetés egyszerűen elvezetett az írókat egy nyelvvel kapcsolatos diskurzusban, és akaratlanul is csökkenti az egész folyóirat tudományos hitelességét. Azt hiszem, az anyanyelvét szerető és iránta érdeklődő ember feladata egyébként is az lenne, hogy a nyelvet mint nemzetet összekötő erőt ünnepelje, és ne a kirekesztés eszközeként használja az új nyelvi jelenségeket, amelyek magánvéleményektől függetlenül is léteznek. Akit a nyelvészet érdekel, azt hiszem, nem ilyen dolgokról szeretne olvasni a későbbiekben.

Köszönöm, hogy kifejtettem a gondolataimat.

Tisztelettel: *Konda Nikolett*

A levélíró által idézett kifejezés ebben a cikkünkben jelent meg: Molnár Miklós: „Besúgócsárda” Szombathelyen (2019. 1. szám, 14. oldal). A szerző: író, nem azonban Molnár Zoltán Miklós szombathelyi nyelvész. Tartalmilag igaza van (ízléstelen és idegenszerű üzletneveket hibáztat). Abban azonban olvasónknak van igaza, hogy az ilyen türelmetlen, bántó stílusban megfogalmazott nyelvhelyességi állásfoglalások ártanak a nyelv-művelés tekintélyének. Hibát követünk el, hogy a szerkesztés során nem enyhítettünk a cikk stílusán. De tiszteletben akartuk tartani az írói véleménynyilvánítás szabadságát. Úgy gondoljuk, az ilyesmi kivétel nálunk, nem gyakorlat. A bíráló hozzászólást mindenestre köszönjük abban a reményben, hogy Olvasónk továbbra is talál majd lapunkban hasznos és érdekes cikkeket. (A szerk.)

Kabán Annamária

Kabán Annamária legutóbb éppen egy éve jelentkezett lapunk hasábjain, amikor Kányádi Sándort, „a magyar vers utazó nagykövét” búcsúztatta. Most pedig már őt magát kell elbúcsúztatnunk. Négy hónapon át küzdött a halállal, de június 23-án el kellett távoznia közülünk.

Huszonöt évig, kerek negyedszázadig volt kedves kolléganóm, munkatársam a Miskolci Egyetem magyar nyelvészeti tanszékén. Elsősorban szemiotikát és szövegtant oktatott – ezeknek a diszciplínáknak egyik legjobb hazai ismerőjeként –, de szükség szerint más nyelvészeti tárgyakat is. Mint kutató is kiemelkedő eredményességgel dolgozott, elsősorban az erdélyi magyar irodalom, különösen pedig Dsida Jenő stílusával foglalkozva. Ebben a témaválasztásban az is közrejátszhatott, hogy Kolozsváron született, az ottani egyetem magyar-francia szakán végzett. 1993-ban lett a Miskolci Egyetem oktatója, azóta szinte évenként publikált újabb és újabb könyveket az erdélyi magyar irodalom- és stílustörténet témakörében. Ezeknek egy részét Mózes Huba irodalomtörténetével társszerzőségben alkotta, aki a magánéletben is társa volt. Jómagam abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy néhányat ezek közül az értékes munkák közül én mutathattam be lapunk olvasóinak. A legutóbbit éppen az előző, júniusi számunkban: *Tárt kapukhoz fényösvény viszen* (Tanulmánykötet Dsida Jenő költészetéről és műfordításairól). Ennek a nagyszabású, terjedelmes kötetnek a címe idézet Dsida Jenő Tükör előtt című versciklusából. A ciklusnak ez a verse arra a kérdésre keresi a választ, „mi vár az élet pántos kapuin túl, / mikor a lélek lendül és elindul?”. Kabán Annamária (a mi számunkra: Anikó) már tudja a választ erre a kérdésre. Higgyünk benne, hogy „a holtak falujának” kis állomásán őt is azok fogadták, akik annak idején a vers szerint Dsidát: Kuncz Aladár és Kosztolányi. És velük együtt természetesen maga az „angyali költő”, Dsida Jenő is.

A múlt év novemberében együtt búcsúztattak el minket, nyugdíjba vonulókat, az egyetemen: őt hatvanöt évesen, egészségesen, vidáman, engem a hetvenediket is betöltve, a sok évi vonatozásba és korán kelésbe egy kissé belefáradva. S most mégis nekem kell nekrológot írnom őrá, nem pedig fordítva, ahogy helyénvaló lenne. Kedves Anikó, nem feledünk el, nyugodj békében! (*Kemény Gábor*)

Rendezvények

2019. szept. 9–11. A fordító. Interdiszciplináris konferencia. PKE–MNYKNT, Ménes (Románia)

2019. szept. 28–30. A gyermek szemiotikája (konferencia), Eger

2019. okt. 18–20. Édes anyanyelvünk versenye, Sátoraljaújhely

2019. okt. 25. Nyelv és etika. Szarvas Gábor nyelv művelő napok, Ada

2019. nov. 6. Igazságügyi, kriminalisztikai nyelvészeti. ELTE–Inter–Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport (ELTE BTK tanácssterem), Budapest

2019. nov. 8–9. 20. Kossuth-szónokverseny (ELTE TÖK), Budapest

2019. nov. 13. 9. magyar nyelv napja, gála (Vigadó), Budapest

2019. nov. 28–29. 23. LingDok.-konferencia (SZTE BTK konferenciaterem), Szeged

Könyvek

Acta Universitatis Christianae Partiensis. Studia culturale, 2019/1, 2019/2. Főszerk.: Pálfi József. Partium Kiadó, Nagyvárad

„...becsületesen felelni kell”. Beszélgetések, interjúk Korzenszky Richárd bencés szerzetessel. Sajtó alá rendezte: Dr. Présingné Baracska Erika, Tátrai Zoltán. Tihany, 2018.

Fábián Szenczi Ibolya: A Listi Köpcsényi irodalmi rejtély megoldása. Távat Kiadó, h. n., 2019.

Komoróczy György: Könnyű Katát táncba vinni. Anyanyelvi ismeretterjesztő írások. Europrint, Nagyvárad, 2018.

Kuna Ágnes: Nyelv, meggyőzés, gyógyítás. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2019.

Miklóssy Endre: Várkonyi Nándor olvasókönyv. Kende Katalin: Várkonyi Nándor életének és munkásságának bibliográfiája. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2019.

Ördög I. Béla: Kolozsvári keresztlen szavak. Kolozsvár, 2018.

Sz. Tóth Gyula: Fénylesen. Tanári notesz, 13. Hungarovox, Budapest, 2019.

Tárnok Zoltán: Nehéz dió olcsó áron. Tollrajzok, lábjegyzetek, elmélkedések. Kortárs Kiadó, Budapest, 2017.

Voigt Vilmos: A jelek valóságáról – a valóság jeleiről. Válogatott tanulmányok. Gondolat Kiadó, Budapest, 2019.

Zágorec-Csuka Judit: Nyelvi mozaikok a muravidéki magyar nyelvben. Tanulmánykötet. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2019.

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazs.geza@gmail.com címen. Két szám között, folyamatosan az ASZ honlapján találunk írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelvapolo.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is.

Mindenekelőtt az áprilisi számunkban közzétett feladványok megfejtését adjuk meg.

I. Kedvtelések. 1. Szépirodalom. 2. Operarészlet. 3. Táncmulatság.

II. Gyümölcsök. 1. Szatyor. 2. Szmirna. 3. Platina. 4. Olimpia. 5. Ingaóra. 6. Guzlica. (Ennek a délszláv vonós hangszernek a nevét néhányan nem találták meg.) 7. Szerbia. A bal felső sarokból átlósan lefelé olvasható gyümölcs számóca, a jobb sarokból kibetűzhető pedig a sorok 1-4-6-2-7-5-3-as átrendezése után: ribizli.

III. Mi a mestersége? 1. Toka + arab = akrobata. 2. Liba + Erna = balerina. 3. Tóth + Idus = hittudós. 4. Tóga + igaz = igazgató. 5. Kőút + épít = kútépítő. 6. Átad + Nóra = nádartó. 7. Szél + enyv = nyelvész. 8. Sort + akár = raktáros. 9. Száz + bors = szobrász. 10. Tesz + Enéh = tehenész.

IV. Szójátékos csattanó. Mert fel kell vennem az adatait, uram.

Aki legalább 65 pontot elért, az megfejtésével már részt vehetett a sorsolásban. A nyereményt – Tótfalusi Istvánnak a Tinta Könyvkiadónál megjelent Idegen szavak alapszótára című művét – végül is a következők szerezték meg: Darvainé Ilosvai Fanni, Eger (3300); Dr. Deák István, Szeged (6722); Gergely Gyuláné, Kemece (4501); Holló Lászlóné, Budapest (1108); Kitajka Cecília, Berettyóújfalú (4100); Pásztor Sándorné Éva, Balassagyarmat (2660); Sebők János, Dunakeszi (2120); Szigetvári Richárd, Budapest (1032); Szócs Judit, Kolozsvár, Románia 400408; Variné Trifusz Mária, Szentgotthárd (9970).

A Pontozó új feladványai

I. Közmondáskereső. Ha olvasóink az itt következő négy hiányosan leírt szót helyesen egészítik ki, azaz minden csillag helyébe az oda illő betűt/betűjegyet írják be, akkor ezzel három legyet üthetnek egy csapásra. Egyrészt mindegyik sor betűiből kialakul egy aránylag hosszú, de értelmes, ismert szó, másrészt a sorokba olvasóink által beírt betűk is mindegyik sorban értelmes szavakká állnak össze, harmadrészt pedig az olvasóink által beírt szavak fölülről lefelé összeolvasva egy magyar közmondást adnak eredményül; azt, amelyre rejtvényünk címében utaltunk. Csak ezt kell beküldeni, mivel ha ez megvan, akkor az már bizonyítja, hogy a részmegfejtések is helyesek. A helyes megfejtés 15 pontot ér.

1. L É * * S K É * Y S * E R
2. Z S E * K * N D Ő * * E G * * Y
3. * O L D * S * A R I S Z N * *
4. P * R * * * Ó R I U M

II. Királyok. Rejtvényünkben két magyar király szerepel. A meghatározásokra adott helyes válaszok esetén megfejtőink az elsőnek a nevét elolvashatják a kitöltött rejtvényábra bal felső sarkától a jobb alsó sarokig tartó átlójának négyzeteiben, a másodikét pedig a sorok megfelelő átrendezése után a jobb felső saroktól a bal alsóig tartó átlóban. Mindegyik meghatározásra adott helyes válaszáért 1 pont jár, a két király nevéért pedig 5-5. A hibátlan válasz tehát 17 pontot ér.

1. Azonos a másikkal
2. Jó szagú
3. Darabszám megállapításán fáradozik
4. Éra
5. Rangsorolt címek egyike
6. Erőszakosan haladni igyekvő
7. Összegző

III. Magánhangzó-uralom. Rejtvényünket ezúttal a magánhangzók irányítják, pontosabban ez a négy magánhangzó: u i u i. Mindegyik meghatározásunkra azt a szót kell megtalálni, amelyikben ez a négy magánhangzó szerepel, mégpedig ugyanebben a sorrendben. A helyes megfejtésért szavanként 2 pont jár, összesen tehát 20! Szótárainkban mindegyik keresett szó rátalálhatnak. Jó fejtörést! A definíciókat könnyítésül a megfelelő szavak ábécérendjében közöljük.

1. Egy dzsesszenefajta magyaros írású neve:
2. Elasztikus anyagból készült ruhadarab:
3. Bizonyos indiai fajták gyantája:
4. Görgös függőnytartó:
5. Egyszerű, de kedvelt tézstaféle:
6. Bóbiskolás, alukálás:
7. Lomha, pizsmogó:
8. Gyümölcsökből készült puha édesség:
9. Gyámoltalan, pipogya:
10. Élénk mozgású, szeles:

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak a Tesióra után című, túloldali skandiban elrejtett poént kell megfejteniük a beküldeniük. A megfejtés 25 pontot ér.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 77 pont, de már 65 pont elérése is elég ahhoz, hogy a feladványok beküldője részt vehessen a nyeréménysorsolásban. A rejtvények megoldását **2019. november 1-jéig** szíveskedjenek eljuttatni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053) vagy a rovat vezetőjének címére: gretsyl@t-online.hu Minden olvasónak eredményes megfejtést kívánnak a feladványok készítői:

Grétsy László (I., III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

A VICC CSATTANÓJA	▼	BARTER-ÜGYLET	DUBROVNIK RÉGI NEVE	BORSHORDÓ RÉGIÉS JELZŐJE	TESIÓRA UTÁN – De lassan öltözzöl, kisfiam! Talán én húzzam fel a cipődet? (A gyerek választát az ábrában rejtettük el.)				
KÖTŐSZÓ	▶								
ZADAR NEVVÁLTOZATA		▼	▼	▼					
LITER									
▶									
A FÖLDRE PAKOL									
EPEDA RÉSE	▶								
ÍGY IS BECÉZIK ILONÁT	▶								
▶									
NÉPSZÖVETSÉG, RÖVIDEN	▶			LÁP-TALAJ FELSŐ RÉTEGE	MŰVÉSZETTÖRTÉ-NESZÜNK MEGLELI A HELYET	ZENEKARI UTÓHANGSZER	▶	DAL VÉGE! SEREG-TEST, RÉGIESEN	ANYÓS PÁRJA!
▶				▼	▼	▼		▼	▼
KISEBB FŐZŐ-HELYISÉG	▶								▼
▶									
AZ ERBIUM VEGYJELE	▶		KISSÉ LEKOZMÁL A BRIT NOB-JEL	▶					
▶			▼						
PARANCSOT NEM TELJESÍTŐ	▶								
▶									
OSZTRÁK AUTÓK JELZÉSE	▶	PÁLINKÁS-FLASKA NÉPI BÚTORFÉLE	▶						
▶		▼							
GÉP-PISZTOLY TARTOZÉKA	▶			MŰSOR-SZÓRÁS KEZDET-BEN	▶				MEG-LEPŐDVE MONDJUK
▶				▼					▼
AZ EZÜST VEGYJELE	▶		LOPVA SZERZŐ RÉGIÉS FÉRFINEV	▶					
▶			▼						
RÓZSE-KÖTEGET ŐLBE VESZ	▶								ERDEI RÁGCSÁ-LÓ
▶									▼
FÜTTY-SZÓ	▶								
▶					KACAT INDULAT-SZÓ	▶			▼
▶									
VASVÉG! FRANCIA SZÍNÉS (JACQUES)	▶			FELIRAT FEHÉRÍTŐ FOLYADÉK CÍMKÉJÉN	▶				
▶									
KOPOTT, RÉGI (PL. KASTÉLY)	▶			JAPÁN AUTÓJEL	▶	SÚRÚ, MAGAS ALJNÓ-VÉNYZET	▶	GRAMM, RÖVIDEN RÉGIÉS FÉRFINEV	▶
▶				VILÁGBAJNOK KARDVÍVÓ (PÉTER)					
NITROGÉN JÓ OSZTÁLYZAT LENVÉGI	▶	FÉL FONT! VEGY-VEDELMI MASZK	▶		VIRÁG RÉSE				
▶		▼							
▶					IDEGEN ELÓTAG: FÜL-	▶			
▶									
2/3 NÁD! TŰZETES-LENŐRZŐ	▶		BOROS-TÁS, SZAKÁLLAS	ŐSZVÉG! BURGENDI FALUBAN ÉL	▶	SZERKEZET AZ AJTÓN KUKKOL	▶		
▶			▼	▼					
▶									
VANÁDIUM JÉZUS GALILEAI VÁROSA	▶							SÓ FELE! MENNYEI PARADICSOM	▶
▶								▼	
MÖGÜL EGYIK ELLEN-TÉTE	▶			SVÉD AUTÓJEL RÓMAI 1000-ES	▶	SÉRTET-LEN KIS ANYAGI RÉSZ	▶		
▶				▼					
ÁLLATI FEGYVER KÖR KÖZEPE!	▶				ERRE A HELYRE TILTÓSZÓ	▶			
▶					▼				
▶				LATIN EREDETŰ FÉRFINEV SZÁLVÉG!	▶				
▶									
IGÁSÁLLAT VONTATTA (SZEKÉR)	▶								

Új szavak, kifejezések (106.)

Nem szótározott szavak tárháza

bulibáró – mulatni szerető ember. Magy.: Kis Grófo slágeréből: „Mulatási, mulatási, mulatási / Én a bulibáró sálomálomálom / Én a bulibáró legyen buli bárhol / Sálom dilomálom)

figyelemgazdaság – a közönség érdeklődése/figyelme/figyelemösszpontosítása mint gazdasági tényező. Megj.: A közgazdászok, szociológusok felismerték, hogy az emberi figyelem véges erőforrás, és a gazdaság egy jelentős szegmense (a sajtó, a szórakoztatóipar és a reklámapar) ennek kitermelésével foglalkozik. Másként: a közönség nemcsak fogyasztja a felkínált tartalmakat, hanem idejével és figyelmével összspontosisával fizet is értük. (piacesprofit.hu)

fogyasztói média l. közösségi média

közösségi média – a média új, interaktív formája a világhálón. Megj.: A közösségi média technikája az internet- és az online-kommunikáció, módszere az egyirányú médiamonológok átalakítása dialógusokká. Tartalombefogadóból tartalomszerkesztővé alakítja az embereket. További elnevezései: felhasználó által létrehozott tartalom (user-generated content, UGC); fogyasztói média (consumer-generated media, CGM).

mémeseidik – mémmé válik; azaz tréfás képe, szövege terjedni kezd az interneten; Pl. „X. stratégiai partnerrel barátkozik, s közben csendesen mémeseidik...” (magyarnarancs.hu)

minimalizmus – olyan életmód, életszemlélet, amelyben a személy csak annyit birtokol, amennyire szüksége van. A minimalizmus összetevői: szükségleteink pontos ismerete, a valódi értékekre koncentráció, észszerűség, letisztultság, átláthatóság, szabadság, minőség, fenntarthatóság (elettuszerezo.wordpress.com)

minőségi idő – tartalmas idő, egymásra hangolódás, egymásra irányuló figyelem, közös tevékenység (családdal, gyerekekkel). Magy.: A fogalmat Gary Chapman párkapcsolati és házassági tanácsadó alkotta meg. A minőségi idő a Chapman által meghatározott öt szeretetnyelv – elismerő szavak, ajándékozás, szívességek, testi érintés, minőségi idő – egyike. A szeretetnyelvek azt a módot jelentik, melynek révén az egyes emberek leginkább megélik a törődést, azt, hogy szeretve vannak, odafigyelnek rájuk. (pszichoforyou.hu)

szeretetnyelv l. minőségi idő

szívárány család – olyan család, amelyben azonos nemű szülők együtt nevelnek gyermekeket, biológiai és fogadott gyermekeket egyaránt. (atasz.jelenti.blog.hu)

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megjelent az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt.

B. G.

balazs.geza@gmail.com

Kérdések és válaszok

Az egyre nagyobb divattá vált ragacsos-nyálkás masszát az angolból átvéve a magyar nyelvben is *slime*-nak nevezik. Szóösszetételekben hogyan kellene írni? *Slime-alap* vagy *slime alap*? *Slime-keverék* vagy *slime keverék*? Illetve *jégek-slime* vagy *jégek-slime*? *Slime alapismertek* vagy *slime-alapismertek*?

Amikor a *slime* szó összetételei előtag, akkor a néma *e* miatt kötőjellel kapcsoljuk hozzá az utótagokat: *slime-alap*, *slime-keverék*, *slime-alapismertek*. Ha a *slime* az utótag, akkor közvetlenül kapcsoljuk az előtaghoz: *jégek-slime*.

Mi a helyes forma: Kárpát-medence-szerte vagy Kárpát-medence szerte?

A *-szerte* utótagot határozóragyszerű elemnek tartja a mai nyelvészeti felfogás. Ez azt jelenti, hogy átmenet a rag és az önálló szó között. Az utóbbit erősíti, hogy határozószóként (*szerte az országban*) és igekötőként (*szertenéz*) is használatos. A tulajdonnévhez kötőjellel kapcsoljuk: *Kárpát-medence-szerte*, a köznévvvel egybeírjuk: *ország-szerte*.

Hogyan kell írni a következőket: cigány prímás, cigány zenekar, cigány vajda, cigány rajkó, cigány karaván?

Blankó Eszter rajza

A helyesírási szabályzat új kiadása szerint egybe kell írni: *cigányzenekar* (cigányzenét játszó zenekar mint zenekarfajta), *cigányprímás* (ennek vezetője), *cigányvajda* (a cigányok vajdája), *cigánykaraván* (a cigányok karavánja). De két szóba írjuk ezeket: *cigány zenekar* (cigányokból álló zenekar), *cigány asszony*, *cigány lány*, *cigány gyerek*, *cigány rajkó*, *cigány purd* stb. Ezekben a *cigány* jelző jelentése 'cigány nemzetiségű'.

A szakfordítóképzést egybe vagy külön kell írni? Milyen szabály alapján? És ha nyelvvel bővítjük: angol szakfordítóképzés, ahol angol munkanyelvű szakfordítókat képeznek (nem a fordítók angolok)?

Az AkH. 139. erre vonatkozó szabálya: A kettőnél több szóból alakult (úgynevezett többszörös) összetételeket hat szótagig kötőjel nélkül egybeírjuk, például: *cseppkőbarlang*, *élelmiszeripar*, *gépkocsivezető*, *ivóvízellátás*, *mértékegységrendszer*, *nyersolajmotor*, *rendőrfőnök*, *tapétaszaküzlet*, *tűzoltólaktanya*. A hat szótagnál hosszabb többszörös összetételeket kötőjellel tagolhatjuk a két fő összetételei tag határára, például: *csapatvezető-avató*, *dokumentumfilm-bemutató*, *foszforműtrágya-gyártás*, *könyvritkaság-gyűjtemény*, *munkaerő-nyilvántartás*, *tornász-csapatbajnokság*. Kivétel: *akasztófárávaló*, *fizetővendéglátás*, *pénzügyminisztérium*, *valószínűség-számítás* stb. A helyes írásmód tehát: *szakfordítóképzés*. Az AkH. 141. b) szabálya alapján pedig: *angolszakfordító-képzés*.

Hogyan írjuk helyesen és toldalékoljuk: munkamenet + cookie + k? Milyen szabály alapján kell kötőjelezni/küldözni/egybeírni?

A kért idegen szó végén hangérték nélküli, azaz néma betű van, ezért a toldalékokat kötőjellel kapcsoljuk hozzá: *cookie-k*. A *munkamenet* összetett szót és a *cookie* szót egybeírjuk az összetett szavak írásáról szóló helyesírási szabály alapján (AkH. 139.). Bővebb ismertetés található az Osiris Kiadó Helyesírás c. kötetének 128–131. oldalán.

Két étterem szolgál majd fel a Virágok a gasztronómiában című program részeként ehető virágokból készült ételeket, sőt, a gasztróalkotásokra szavazni is lehet. Kell-e vessző a sőt után?

A *sőt* a fokozó kapcsolatos viszony kötőszava, ezért nem kell utána vesszőt tenni. Ha azonban bevezető szóként használjuk (a fokozás az egész mondatra, esetleg tagmondatra vonatkozik), akkor

vesszővel vagy kettősponttal különítjük el a mondatától. Például: *A kirándulásom minden fiú, sőt néhány lány is részt vett. Elhallgattam. Sőt, napokig meg sem szólaltam.* Tehát a szóveggel kötő szándékától függ, hogy kiteszi-e a vesszőt vagy sem: *Sőt(,) még annál is szebb volt* (Magyar grammatika, 536; Osiris, 329).

A Barátság mozi így, kis m-mel írja a nevét. Nem a nagy m, vagyis a Barátság Mozi lenne a helyes?

A mozik megnevezésében a tulajdonnévi értékű tagot (tagokat) nagy kezdőbetűvel írjuk, az értelmezésre szolgáló köznévi tagot (tagokat) pedig kisbetűvel kezdve küldözük. A mozik neve lehet intézménynév is, ilyenkor az utótagot is nagy kezdőbetűvel írjuk (AkH. 190. szabálya). Ezek alapján mindkét írásmód elfogadható: *Barátság mozi*, *Barátság Mozi*. Mivel azonban a mozik általában nem önálló intézmények, hanem egy hálózat tagjai, a kis kezdőbetűs megoldást tartjuk jobbnak.

Kell a vessző: balhé, balhé hátán vagy balhé balhé hátán?

Az AkH. 98. szabálya alapján a helyes írásmód: *balhé balhé hátán* (vö. *ember ember hátán*, 48).

A tó, tavi összetételeket általában kötőjellel írjuk. Miért kivétel ez alól a Fertő tó?

Földrajzi nevekhez magyarzó céllal néha hozzákapcsolunk egy közzót, ez azonban nem válik a név részévé. Ezeket a nevet értelmező szavakat a névtől küldözük, például: *Fertő tó*, *Séd patak*, *Duna folyam* (AkH. 182.). A tó eredeti neve *Fertő* 'mocsaras hely', a *tó* szó magyarázatként kerül mögé.

Helyesnek tekinthető-e a közel szó használata a következő esetben: közel harmincéves?

A magyar nyelv értelmező szótára tartalmazza a *közel* szót időviszony kifejezésére is: *valamihez közel van, jár*: egy jövőbeli időponttól vagy eseménytől nem messze, nem sokkal előtte van. A következő példát adja meg a szótár: *Közel van a hetvenhez*: kis híján hetvenéves. Tehát a *közel harmincéves* kifejezés is helyes.

Mi a különbség a süket és a siket között?

'Nem halló személy' jelentésben a mai köznyelv a *süket* változatot használja. Az argóban és a diáknyelvben a *süket* melléknévnek 'ostoba, buta' értelme is van: *süket alak*, *süket duma*. Az argó nyelvi használat is oka lehet annak, hogy az orvosi és a hivatali gyakorlatban a *siket* forma terjedt el (Nyelvművelő kéziszótár, 499).

Létezik-e valamilyen szabály azzal kapcsolatban, hogy szerepelhet-e ugyanabban a kérdő mondatban a vajon szó és az -e kérdőszó is? Pl.: Vajon megértik-e az emberek a döntését? Vajon megértik az emberek a döntését?

A *vajon* kérdőszó eldöntendő kérdésekben használatos az *-e* kérdőszóval együtt. A példaként küldött mondat eldöntendő, de mindkét változat jó: *Vajon megértik-e az emberek a döntését? Vajon megértik az emberek a döntését?*

Melyik a helyes alak: levámol, bevámol vagy elvámol, illetve le nem vámol, be nem vámol vagy el nem vámol? Például: A külföldi rendszámú autók el/le/bevámolását törvény írja elő. A le nem/el nem/be nem vámol autók tulajdonosaira bírság vár.

A *vámol* ige igekötős alakjai közül az *elvámol* a hagyományos, szótározott alak. Újabb fejlemény a *levámol* (már 1986-ból van rá adat, kezd gyakorivá válni a sajtóban és a társalgási, személyes nyelvváltozatban – Magyar Nemzeti Szövegtár). A *bevámol* egészen újnak látszó adat, kevés találat van rá. De a 19. század végén a régi hivatalos nyelvben van egy *bevám* szó, jelentése: 'vám, mely az idegen áruk bevitelért vagy behozatalért fizetett'. *Némely áruk a bevám alól ki vannak véve. A bevámot ezüstben fizetni* (Czuczor–Fogarasi-szótár). Ez is tovább élhet a vámtörvény szövegében. A három ige közül hivatalos szövegben az *elvámol* igét ajánljuk.

Hogyan ejtjük a technika szót? Technika vagy tehniká?

A helyes kiejtés: *tehniká*. A *ch*-t úgynevezett kemény *h*-val, németes *h*-val, szakszóval palatális spiránssal ejtjük, nem úgy, mint például a *hideg* szóban a *h*-t, ez a gégeben keletkezett, úgynevezett laringális spiráns.

Összeállította: Minya Károly